

KIRKGÖZ HAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Semra PALAZ YILDIRIM**

Öz

Birçok bilim insanı tarafından çalışılan yapıda bu çalışma ile diğerlerinden farklı olarak, Antalya'nın Döşemealtı ilçesinde bulunan karma plan tipinin değişik bir uygulaması olan Kırkgöz Hanı'nın, 2006-2007 yılı kazı-temizlik çalışmalarında ortaya çıkan mimari buluntuları (Köşk mescit, Hamam, Fırın vb.) ve günümüze ayrıntılı olarak okunup tam anlamı ile yayınlanmayan "kitabesi"nin okunması ile ulaşılan yeni verilerden hareketle, Türk Ticaret Yapıları içindeki yeri ve öneminin ortaya konması amaçlanmaktadır. Han, Akdeniz sahillerini İstanbul'a bağlayan Antalya-İstanbul yolunun Antalya-Dinar'a Burdur üzerinden giden bölümünde Evdir Han'dan sonraki duraktır. Bu yolun devamında, Kırkgöz Han gibi II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'ne tarihlenen Susuz ve İncir Han bulunmaktadır. Yapı, "kapalı bölüm (barınak) ve avludan oluşan karma plan" tipinin "avlu ve barınak kısmı aynı genişlikte olan hanlar" grubu içinde, barınak kısmının avlunun kuzey kenarına yerleştirilmesinden meydana gelmekte olup, adeta avlu ile kaynaştırılmış bir şekildedir. Yapıdan gelen izler, avlunun güneydoğu köşesindeki fırın ile güneybatısındaki kerpiç malzemeli kuruluşun, muhtemelen yapının daha geç bir dönemdeki kullanımı sırasında eklenen mimari unsurlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca; avlu ortasındaki farklı boyutlara sahip dört ayak kalıntısı ve bunlardan güneydoğu ayağa bitişik kuyu, daha çok sultan hanlarında karşımıza çıkan "köşk mescit" ile açıklanabilir. Yapının en önemli bölümü, tarafımızdan bütünüyle okunan kitabesidir. Kitabe, hem sultanın yeni sıfatlarından biri olan "tâc-ı üla" yani "ilk taç sahibi" sıfatının ilk kez burada kullanılması, hem "sitte melike" için sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmış olması, hem de yine bu sultan dönemine tarihlenen Derebucak Tol Han kitabesinde de yapı için kullanılan "ribat" kelimesi ve "bütün canlıların misafir edilmesi" ifadesi ile diğer kervansaray yapıları içinde öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırkgöz Han, Çubuk Han, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kervansaray, Han.

AN EVALUATION on KIRKGÖZ HAN

Abstract

Unlike other studies about the structure by many scientists, this study aims to reveal the place and importance of Kırkgöz Han in Turkish Commercial Structures based on the new data acquired with the architectural ruins (Kiosk masjid, Public bath, kiln etc.) discovered in 2006-2007 excavation-cleaning works and the reading of the "inscription" which has not been read and understood completely and is not

** Bu makale, "Semra Palaz Yıldırım, (2017). II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi" isimli çalışmadan üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, semra.yildirim@usak.edu.tr semrapalaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5779-5110>.

published today. Han is the next stop of Evdir Han and located on the part of Antalya-Istanbul road, which connects the Mediterranean coast to İstanbul, where the destination is Antalya-Dinar through Burdur. Further on this road, there are Susuz and İncir Han which date back to the period of Gıyaseddin Keyhüsrev II, just like Kırkgöz Han. The structure is in the group of “Hans with same size courtyard and shelter” in the type of “mixed-use plan with closed area and courtyard”; it was built by placing the shelter part on the northern edge of the courtyard, and almost joined with the courtyard. The traces from the building indicate that the kiln in the southeast corner of the courtyard and the mudbrick building in the southwest were probably architectural elements added during the later use of the building. In addition, the four pillar remains of different sizes found in the middle of the courtyard and the well located next to the southeast pillar can be explained with “kiosk masjid,” which is generally seen in sultan Hans. The most important part of the structure is the inscription which was read by us completely. The inscription comes to the forefront among other caravansaries because one of the new epithets of the sultan, “tâc-ı üla” meaning “the first owner of crown”, was used in it for the first time, it was built by Gıyaseddin Keyhüsrev II for “sitte melike”, and the phrase of “ribat” and the statement that “all living creatures are welcomed” are mentioned for this structure in Derebucak Tol Han inscription dating back to the period of the same sultan.

Keywords: Kırkgöz Han, Çubuk Han, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Caravansary, Han.

Giriş

Çalışma konumuzu oluşturan Kırkgöz Hanı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi’nde ve bizzat kendisi tarafından yaptırılan kervansaraylardan biridir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası I. Alaeddin Keykubad’ın 1 Haziran 1237 yılında zehirlenerek ölmesinden sonra tahta çıkarak 8,5 yıl saltanat sürmüş ve bu dönemde kendisi, annesi, emirleri ve ticaret adamlarının baniliğinde birçok yapı türünde eserin inşa edildiği bir döneme ismini vermiştir.

Yapı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle kervansaraylar hakkında geniş kapsamlı bir araştırma yapan ve bunu 3 ciltlik eseriyle tanıtan Kurt Erdmann bu isimlerin başında gelir (Erdmann, 1961,1966, 1976). Kendisi çalışmalarıyla hanların tipolojisini yapmış ve sırasıyla bir katalog halinde bilim dünyasına tanıtmıştır. Bunun yanında Osman Turan, Haluk Karamağaralı, İsmet İter, Hakkı Acun, Cengiz Bektaş, Mustafa Cezar, Bozkurt Ersoy, İnci Kuyulu, M.K. Özergin, K. Türkeri, A.T. Yavuz, A. Demir, S. K. Yetkin gibi bilim insanları tarafından da kervansarayların genel özellikleri, tipolojisi, barındırdığı mekânları ve karşılaştırmaları yapılmıştır (bakınız kaynakça bölümü). Ayrıca yapı, lisansüstü tezlere ve araştırmalara da konu olmuştur (Süer, 1975; Demir, 1988; Duggan, 2008; Redford, 2009; Yurdasever, 2011; Saral, 2012). Günümüzde ziyarete açık olan ve birçok sosyal aktiviteye ev sahipliği yapan binada, özellikle günümüze kadar eksik ve hatalı okunan kitabesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, 2006-2007 yıllarında restorasyona yönelik olarak yapılan kazı-temizlik çalışmalarında ortaya çıkan mimari veriler, yapının dönemlerine ve kullanımına ilişkin bilgilere ulaşmak için hedeflenen amaçlardan olmuştur.

Bu bağlamda, yapıda ortaya çıkan bu mimari veriler ile birçok araştırmacı tarafından bir kısmı okunan kitabe, S. Redford'un yaklaşımı ile değindiği çalışması da kılavuz olarak alınarak yeniden ele alınacak ve yapı hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

1. YAPININ TANIMI

Çalışma konumuzu oluşturan Kırkgöz Han Antalya ili'nin, Döşemealtı ilçesinde, Bıyıklı Köyü'nün 720 m güneybatısında bulunmaktadır (Fotoğraf 1). Yapının, yakınında bulunan su kaynakları (gözleri) ile kapı ve pencere açıklıkları nedeniyle çoğu araştırmacı tarafından bu isimle anılmaktadır¹.

Günümüzde ziyaretçilere açık olan yapı, çeşitli etkinlikler için kullanılmaktadır²Han, günümüze kadar farklı tarihlerde çeşitli onarımlar görmüştür. Duvarlarda görülen malzeme ve teknik farklılık, çatıda görülen içbükey kiremitler, temel ve alt kısımlarının özgün, üst bölümlerinin ise daha sonraki tarihlerde, muhtemelen Osmanlı Dönemi'nde onarım gördüğünü düşündürmektedir³.

Fotoğraf 1: Uydu görüntüsü (Google earth, görüntü tarihi 05.05.2018, erişim tarihi 12.09.2018)

¹ Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig, s.29'da hanın bir bataklık ortasında bulunduğunu söylemektedir. Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, Katalog-Text, Berlin, s.179'da, civardaki su kaynaklarının bolluğundan dolayı "Kırkgöz" olarak adlandırıldığını belirtir. İter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları*, İstanbul: KGM Matbaası, s.34'te ve Bektaş, C. (1999). *Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri*, İstanbul: Yem Yayınevi, s. 66'da Çubuk Boğazı yakınında Kırkgöz denen kaynakların yanında olduğunu belirterek binayı "Kırkgöz Han" olarak tanıtmışlardır. Hellenkemper, H. –F. Hild. (2004). *Tabula Imperi Byzantini 8 Lykien und Pamphylien*, Teil II, Wien, s. 634'de Karstik "Kırk Göz" Kaynaklarından bahsederek Varsak Düdeni ile Bıyıklı Düdeni'nin yolu üzerinde olduğunu söylemektedir. Riefstahl M.R., *Turkish Architecture In Southwestern Anatolia*. Cambridge: Harvard University Press, 1931, s. 89'da aynı isimle anmaktadır. Özergin, M. K. (1965). Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*, XV/20, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s.154'de yapının diğer isminin -Çubuk Boğazı'na yakın olduğu için- *Çubuk Hanı* olarak vermiştir.

² Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki han turizme yönelik tanıtım amacıyla 29 yıllığına kültür varlıklarını korumak, imar etmek ve ekonomik yönden yatırıma dönüştürülmek üzere "restore et-işlet-devret"² çerçevesinde Vakıflar Antalya Bölge Müdürlüğü tarafından 11.01.2005 tarihinde "Kira-Yapım ve İşletme Sözleşmesi" ile kiraya verilmiştir (bakınız Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Dosyası).

³ Riefstahl, a.g.e., s. 64'de temel kısımlarının özgün, üst bölümünün ise onarıma işaret ettiğini; ancak ne zaman yapıldığını belirtmez. Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler Eski Eserler*, I, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1972, s. 560'da binanın bazı kalıntılarını bakılarak Osmanlı Dönemi'nde tamir gördüğü söylenir. A. Demir, A. "Kırkgöz Han", *İlgi*, Sayı 54, İstanbul, Yaz 1988, s. 20'de taze harç içine gömülen kiremitlerin geç dönemde olduğunu belirten Riefstahl'a gönderme yapar.

1930 ve 1969 yıllarında yapının diğer hanlara göre daha iyi durumda olmasına rağmen, yine de zaman ve çevrenin etkisiyle tahrip olduğu⁴; 1980’li yıllarda yakındaki köylüler tarafından ağıl olarak kullanılan hanın zemininin yükseldiği; duvarlarında ve özellikle taç kapının batı cephesi önünde bitkiler olduğu anlaşılmaktadır⁵ (Fotoğraf 2 a-b).

Fotoğraf 2: a,b yapının halk tarafından ağıl olarak kullanıldığı zamanlar (VGM arşivi, 1980ler)

Handa, Antalya Müzesi tarafından 2006 yılında restorasyona yönelik kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada, giriş eyvanının batısındaki odanın duvarlarında açıklıklar ve kanal; avlunun ortasında dört dikdörtgen ayak ve güneydoğudaki ayağın güneyinde ağız kısmı düzgün olmayan dairevi bir kuyu; güneydoğusunda güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan bir fırın; ayrıca kapalı bölüm taç kapısının iki yanında birer seki⁶, kapalı bölüm içinde sekiler ve çatıda içbükey kiremitler ortaya çıkarılmıştır⁷ (Fotoğraf 3 a-b-c).

a-Seki

b-Fırın

c-Kiremitler

Fotoğraf 3: Antalya Müzesi çalışmalarından kapalı bölüm sekileri ve kiremitleri ile ortaya çıkan fırın (N. Üreğen Mimarlık- Antalya Müzesi Kırkgöz Han Dosyası)

Yapının, taç kapısının sivri kemerli kavsarasında yer alan altı satırlık kitabesine göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi’nde (1237-1246) inşa edildiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 4). Kitabe metni:

⁴ Riefstahl, a.g.e., resim 118-120. İltar, a.g.e., 34-35.

⁵ Taşkiran, Z.F. (1986). Antalya Çevresinde Yer alan Evdir Han ve Kırkgöz Han. *Antalya 1. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya: Antalya Valiliği Yayınları, s. 26.

⁶ Batıdaki 11,26x5,87 m; doğudaki 11,79x5,58 m ölçülerindedir.

⁷ Antalya Müzesi tarafından yapılan bu çalışmalar ile ilgili bilgiler için Antalya Müzesi’ne ve Nejat Üreğen’e teşekkür ederim. Ayrıca bakınız Saral, R.Z. (2012). *Antalya-Burdur’da Yer alan Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân Olgusunun Gelişimi Ve Koruma Ölçeğinde Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Fotoğraf 4: kitabe

Kitabenin Okunuşu:

- 1- *Emare bi-imareti hâzihi'r-ribâti'l-mübareketi li-vıfkı kenza el-müeyyedetü alâ sâ*
- 2- *İri'l-helâyiki'n-nâzile bihâ ve'l-misafirin bi-hakkı ramâkı'l-arzı ve megâribihâ fi'd*
- 3- *Devleti's-sultanü'l-a'zam zillullahi fi'l-âlem sultan-ı selâtini'l-âfâk sâhibüt'tâc ve'l-ülâ*
- 4- *Nitâk-ı Gıyase'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Keykubâd halleda'llâhu sultânehû es-sitte le-â*
- 5- *Liye meliketü ekâlîmi'l-âlem ismetü'd-dünya ve'd-din türre-i tâcü'l-ülâ lesseta'llâhu fi'l-hayrâti*
- 6- *Mülkehâ ve tekâbbel anhâ mâ benâ(hâ?) ve bellegahâ fi'd-dâreyn mâ sefâhete fi't-târih et-tâlit aşara⁸.*

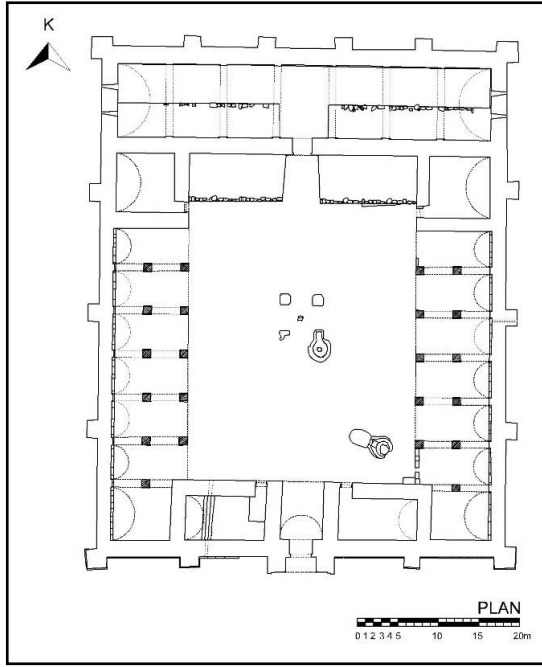
Türkçesi: Bu mübarek ribatın yapımını, buraya gelip giden bütün canlılar ve misafirlere uygun bir sığınak olması için dünyanın ve güneşin battığı ülkelerin büyük yöneticisi, dünyada Allah'ın gölgesi, ufukların sultanı, ilk taç sahibi, dünyanın kemeri (koruyucu-bağlayıcı), dünyanın ve dinin koruyucusu, fethin babası Keykubad oğlu Keyhüsrev –Allah onun sultanlığını daîm etsin-, dünyanın ve dinin ismeti ilk tacın sahibesi, dünya iklimlerinin Melikesi, Sitte Melike adına emretti. Allah, Sitte Melike'nin hayırlarını ve mülkünü sürekli kılsın ve ondan kabul etsin. Her iki dünyada onun bu harcamalarını yerine ulaştırsın. Tarih de on üç⁹.

Eğimli bir arazi üzerinde yer alan karma plan tipindeki tek bir kütlelen oluşan han, kuzey-güney yönünde 65,50x52,70 m ölçülerinde dikkörtgen planlıdır: Güneydeki kareye yakın dikkörtgen planlı revaklı açık

⁸ Kitabeyi okuyan hocam, sayın Prof. Dr. Abdulkadir Dündar'a çok teşekkür ederim (Ayrıca bakınız; Palaz Yıldırım, a.g.e. 560-561).

⁹ Erten, F. (1940). *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul: Tan Matbaası, s. 77'de binanın tarihini, H. 613/M.1216-17 olarak belirtmiştir. Redford, S. (2009). The Inscription of the Kırkgöz Hanı and the Problem of Textual Transmission in Seljuk Anatolia. *Adalya*. 12. Sayı, s. 353-356'da hanın yapım dönemi için II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i işaret ederken kitabede ay ve yıldan bahsedilmediğini söylemektedir.

avlu ve kuzeyine bitişik doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı kapalı bölümden oluşmaktadır¹⁰ (Şekil 1).

Şekil 1: Plan (N. Üreğen Mimarlık'tan işlenerek)

Bina dıştan, köşelerde kareye yakın planlı birer, doğu ve batı cephelerde üçer, kuzeyde dört ve güney cephede taç kapının iki yanında birer olmak üzere toplam on altı dikdörtgen kesitli payanda ile desteklenmiştir¹¹. Mazgal pencere açıklıkları yalnız doğu ve batı cephenin kuzeyinde -kapalı bölümde- ikişer adettir.

Güney cephenin ortasında, cepheden dışa taşkın ve beden duvarlarından yüksek tutulmuş tonoz kavsaralı taç kapı, dıştan bezemesiz, farklı genişlikte profilli üç bordür ile çevrelenmiştir. Altta kaval, üstte düz bordürlü kuşatma kemeri, iki yanda zeminden 0,50 m yükseklikte başlayan dikdörtgen kesitli kaide, bezemesiz gövde ve iki kademeli başlığa sahip sütunçeler üzerine oturmaktadır (Fotoğraf 5-6).

2,87 m enindeki sivri kemerli taç kapı nişinin iki yanında 0,50x0,30 m boyutlarında, birer seki bulunmaktadır¹² (Fotoğraf 6).

¹⁰ Yapı, Alanya'daki Kargı Han ile birlikte karma planlı kervansaraylar içinde farklı bir özelliğe sahiptir: Kapalı bölüm avlu ile aynı yönde-düşey- değil de yatay biçimde enlemesine yönelik gösteren dikdörtgen bir plan sergilemektedir.

¹¹ Payandalar cepheden 1,27-1,50 m. ölçüleri arasında cepheden dışa taşmaktadır.

¹² Bu sekilerin benzerine, aynı dönem yapılarından Şarapsa Hanı'nda rastlanmıştır. Yapıdaki sekilerin ölçüleri 0,50 m eninde ve 0,95 m'dir. Muhtemelen birer oturma yeri gibi düzenlenmiş olmalıdır.

Fotoğraf 5: Batı ve güney cephe

Fotoğraf 6: Taç kapı

Tonozlu giriş eyvanının iki yanında, yönleri kuzey yöne bakan kapılarla geçilen sivri beşik tonoz örtülü dikdörtgen birer mekân yer almaktadır. Bu mekânlardan doğudaki günümüzde depo olarak kullanılırken, batıdaki mekânın işlevi tartışmalıdır. Mekân, özgün halinde de olduğu gibi “L” şeklinde bir girişe sahiptir (Fotoğraf 8). Batısında kalan döşemesi yükseltilerek parke ile kaplanmış ve burada kazı çalışmalarında ortaya çıkan kanalın üstü de cam ile kapatılarak görülebilmesi sağlanmıştır¹³. Mekânının zemininin 6,75 m batısında 0,40 m eninde bir kanal bulunmaktadır (Fotoğraf 7-10). Kanalın iki ucunda bulunan 0,39 m enindeki dikdörtgen açıklıklar bu kanalın hem dışarıya hem de avluya doğru devam ettiğini göstermektedir. Avluya açılan kanalın ağzı bugün sıva ile kapatılmıştır. Bu kanal ağzının hemen üstünde, duvarın tahrip edilmesiyle oluşmuş yaklaşık 0,50x 0,48 m ölçülerinde düzgün olmayan bir açıklık daha görülmektedir¹⁴ (Fotoğraf 8). Nitekim 2006-2007 yıllarında Antalya Müzesi tarafından yapılan temizlik çalışmaları sırasında avlunun güneybatısına yerleştirilmiş, 2,80x3,54 m ölçülerinde bir mekân ortaya çıkarılmıştır¹⁵ (Fotoğraf 11- Şekil 2). Mekân, batıdaki mekânın kuzey cephesindeki sıva ile kapatılan kanal ağzının hemen

¹³ Temizlik çalışmasında “L” şeklinde bir girişten sonra mekânın batısının yükseltildiği ortaya çıkmıştır. Mevcut durumun korunmasıyla üstü kapatılan zeminin girişi zemininden yüksekliği 0,26 m’dir.

¹⁴ Bu açıklık, muhtemelen daha sonraki bir dönemde yapılmış olmalıdır.

¹⁵ N. Üreğen Mimarlık’tan alınan çizimlerde ve fotoğraflarda görülen ve kerpiç duvarlardan oluştuğu söylenen mekân hakkında yerinde göremediğimiz için bir yorum yapmak güçtür (N. Üreğen Mimarlık *Kırkgöz Han Fotoğraf, Çizim ve Restorasyon Projeleri*. ,Antalya Müzesi Kırkgöz Han Dosyası). Ancak; Antalya Müzesi tarafından kazı ve temizlik çalışmalarını yürüten Arkeolog Nilüfer (Karakaş) Sezgin ile yaptığımız görüşmede kesin olmamakla birlikte batı mekânın hamam olabileceğini düşündüğünü söylemiştir. Kendisine değerli bilgilerinizi bizimle paylaştığı için teşekkür ederim. Ancak, içteki mekânın hamam, dıştaki mekânın kerpiç ayaklı bir cehennemlik olması, kerpicin su ve ateşe dayanıklı bir malzeme olmaması nedeniyle mümkün görünmemektedir (Bakınız, Palaz Yıldırım, a.g.e., 583-587).

önünde bulunmaktadır. Raporlara göre bu kuruluşun, kerpiç malzemeden inşa edildiği ve koruma amaçlı olarak kapatıldığı anlaşılmaktadır (Antalya Müzesi Kırkgöz Han Dosyası).

Mekânın batı duvarında, güneyden 1,80 m mesafede 0,40 m eninde dikdörtgen bir kanal ağzı daha bulunduğu müze tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sırasında görülebilirken, günümüzde bu açıklığa dair bir iz rastlanmamıştır. Muhtemelen çalışmalardan sonra, kerpiç mekân gibi burası da kapatılmış olmalıdır¹⁶ (Fotoğraf 7-9).

Fotoğraf 7: Giriş eyvanı batısındaki mekân

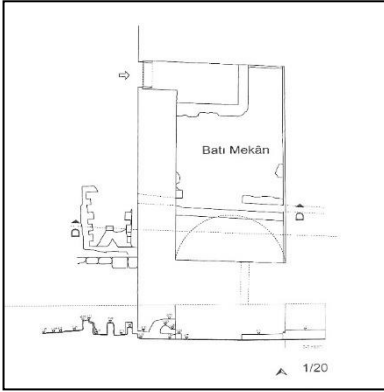
Fotoğraf 8: Cam ile kapatılan kanal

Fotoğraf 9: Batı mekân kuzey cephe önündeki mekân

Fotoğraf 10: Mekân içindeki kanal ve açıklık (N. Üreğen Mimarlık, 2006)

Şekil 2: Batı mekân ve kerpiç mekân çizimi (N.Üreğen Mimarlıktan işlenerek)

Fotoğraf 11: Mekânın görünümü (N. Üreğen Mimarlık, 2006)

Avlu, doğu ve batıda iki sıra kare ayağa atılan sivri kemerli bir revak ile çevrelenmiş; revakların kuzeyinde, doğu ve batı yönde yerleşimli ve kapıları karşılıklı olarak birbirine bakan sivri beşik tonoz örtülü kareye yakın

¹⁶ Restorasyon Projesi'nde, yapı dışında kanal şeklinde devam ettiği anlaşılan açıklığının onarımlar sırasında kapatıldığı anlaşılıyor, bakını, Antalya Müzesi Kırkgöz han Dosyası; N. Üreğen Mimarlık, 2006; Palaz Yıldırım, a.g.e., 587.

dikdörtgen planlı mekânlar ve kuzeyde kapalı bölüm ile sınırlanmıştır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12: Kapalı bölüm ve revaklı avlu

Fotoğraf 13: Revaklardan Görünüm

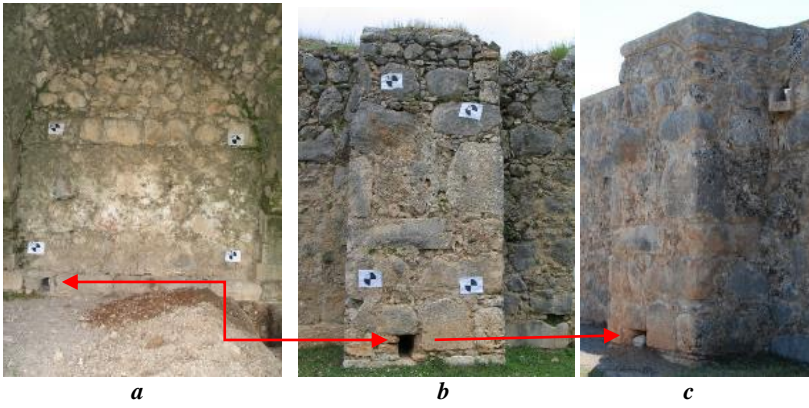

Fotoğraf 14: Güneydeki bölüm (batı)

Revaklar, iki sıra kare ayağa oturan sivri kemerlerle ikili düzenlemeye sahip sivri beşik tonoz örtülü bölümlerden oluşmaktadır (Fotoğraf 13). Güneydeki bölümleri, kuzey yönde açıklığı bulunan tek bir ayağa atılan sivri kemerli birer eyvan şeklinde düzenlenmiştir ve tonoz örtüsünde birer havalandırma açıklığı yer almaktadır (Fotoğraf 14).

Doğu revakın güneyden dördüncü bölümü doğu duvarı kuzey alt seviyesinde 0,20x0,15 m. ölçülerinde düşey dikdörtgen bir açıklık dikkati çeker¹⁷. Günümüzde içte kapatılan bu açıklığın, doğu cephedeki üçüncü payandanın güney alt seviyesinde bulunan açıklıkla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 15 a-b-c).

¹⁷ Aynı dönem yapılarından Bucak İncir Han'ın ve Aksaray Ağzıkarahan'ın avlusunun güneydoğu köşesinde yer alan koridorun bitiminde, alt seviyede bu açıklıkların benzeri görülmektedir. Ünal, R. H. (1996). İncir Hanı 1993 Çalışmaları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 8. Sayı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 123'te; (2007). İncir Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 315'te İncir Han'da görülen tahliye kanalının iki ya da üç tuvaletin varlığına işaret ettiğini tahmin etmektedir. Kırkgöz Han'ındaki bu açıklık ve kanalın da İncir Hanı ve Ağzıkarahan örnekleri gibi düzenlendiği ve ahşap bir kuruluşa sahip birer tuvalet mekânı olabileceğini düşünülmektedir.

Fotoğraf 15: Doğu revaktaki açıklık/ Doğu cephe payandadaki açıklık
(a,b N. Üreğen Mimarlık, 2006; c, Palaz Yıldırım, 2017)

Avlunun ortasında, yaklaşık kareye yakın dikdörtgen bir alanı kaplayan ve köşk mescit olduğunu gösteren ayak kalıntıları göze çarpar (Fotoğraf 16). Ayrıca, ayaklardan güneydoğudakine, güney yönde bitişik bir kuyuya¹⁸ işaret eden kalıntılar, yapının su ihtiyacı ve varsa şadırvan olabileceği yönünde bir düşünceyi desteklemektedir (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 16: Köşk Mescit ayaklarına ait kalıntılar **Fotoğraf 17:** kuyu-sarnıç ağızı (?)

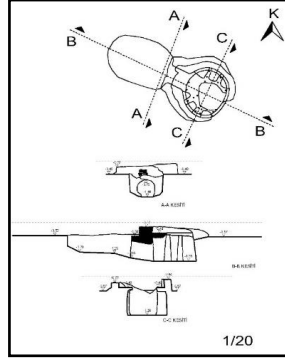
Avlunun güneybatı köşesinde ise, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan metal ayaklı cam bir kuruluş ile sergilenen yapı, mimari ve plan özelliklerine göre seramik bir fırına işaret eder (Fotoğraf 18-Şekil 3). 2,30 m çapında dairevi planlı fırının kuzeybatısında 1,92x1,21 m ölçülerinde, güneydoğu yönünde eğimli ve derinleşen oval bölümün bitiminde yarım daire kesitli 0,70 m ölçüsünde ateşliğin ağızı görülmektedir. 1,56 m yüksekliğindeki basık kubbeli ateşliğin üzerinde ısının dağılımını sağlayan on dört delik vardır. Pişirme bölümünün duvarları 0,41-0,21 m yükseklikte

¹⁸ Kuyu, 2, 80 m çapında düzgün olmayan bir daire şeklindedir ve içte 0,72 m çapında ve 0,56 m derinliğindedir (bakınız, Palaz Yıldırım, a.g.e., s. 590). Süer, T. (1975). *The Kırkgöz Han in Antalya*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, Master tezi, s. 43'te, üstünde 0,50-0,60 m ölçülerinde bir kesme taş bulunan kuyunun 1,35 m derinliğinde olduğunu söyler. Yurdasever, H. (2011). *Anadolu Selçuklu Hanlarından Kırkgöz Han'ın Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.46'da ve Saral, a.g.e., s. 70'de kuyu ibaresini kullanır. Erdem, M. (2012). Kırkgöz Hanı Katkısız Bir Güzellik. *Arodergi (Antalya Rehberler Odası Dergisi)*. 9. Sayı, s. 14'te buranın kuyu değil sarnıç ağızı olduğunu söylemektedir. Bilici ise sarnıç olduğunu söyler, bakınız Z.K. Bilici. (2018). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası*, C.I., Ankara: Cumhurbaşkanlığı-Selçuklu Belediyesi, s. 190.

kalabilmiştir. Malzeme olarak moloz taş ve büyük boyutlu içbükey kiremitler kullanılmıştır. İç yüzeyinde ise kilden bir sıva tabakası olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 18: Fırın

Şekil 3: Fırın, plan ve kesit
(N. Üreğen Mimarlık,2006)

Kapalı bölüm taç kapısının iki yanında muhtemelen sonradan buraya eklenen moloz taş örgülü birer seki bulunmaktadır¹⁹ (Fotoğraf 19).

Kapalı bölüm, doğu-batı yönünde tek sahninli ve güneyinde duvar boyunca uzanan yolcuların kullanımı için tasarlanmış sekiye sahiptir. Mekân içinde yalnız doğu ve batı duvarlarında ikişer mazgal pencere; örtüde, altı takviye kemeriyle destekli ve havalandırma açıklıkları bulunan sivri beşik tonoz görülmektedir²⁰ (Fotoğraf 20).

a

b

Fotoğraf 19 Kapalı bölüm taç kapısı yanındaki sekiler (a-N. Üreğen Mimarlık, 2006; b-2015)

Fotoğraf 20: Kapalı Bölüm

¹⁹ 2006-2007 yıllarında müze tarafından ortaya çıkarılan seki kalıntılarının restorasyonda aslına uygun olarak eklendiği görülmektedir. Muhtemelen daha geç bir dönem kullanımında (Osmanlı ?) sonradan eklendiği düşünülen bu sekilere aynı dönem yapılarından Burdur-Bucak'ta İncir Hanı ve Alanya'da Kargı Hanı Kapalı Bölüm taç kapılarının iki yanında da rastlanmıştır (bakınız, Palaz Yıldırım, a.g.e. 83-84 ve 253-254).

²⁰ Sekiler, 4,15 m eninde ve 0,61 m yüksekliğindedir. Batıdaki 19,78x4,15 m; doğudaki 19,92x4,13 m'dir.

Yapıda malzeme olarak alt seviyede büyük kaba yonu ve kesme taş malzeme, üstte tuğla ve moloz taş; özgün olduğu anlaşılan taç kapılarda, pencere kenarlarında ve mekân kapılarında, revak kemerlerini taşıyan ayaklarda ve kemerlerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca; özellikle payandalarda, korkuluk, eşik taşı ve üzerinde yazıt içeren devşirme taşlar dikkati çeker²¹ (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 21: Kırkgöz Han üst cephelerde görülen devşirme taşlar

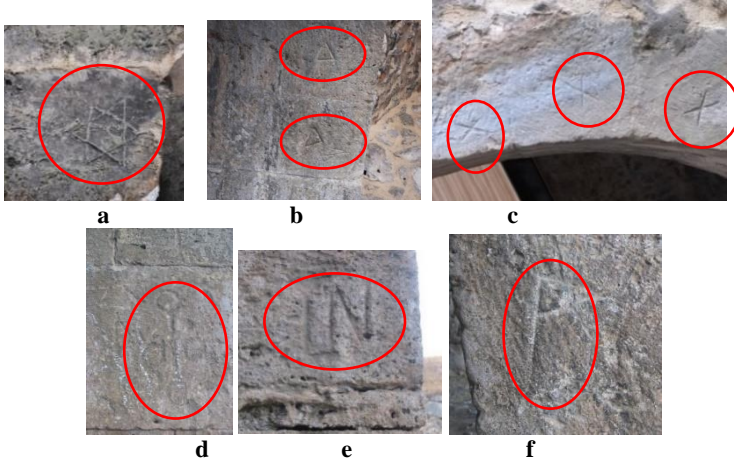
Bina oldukça sade, yalnız profilli silmelerle hareketlendirildiği taç kapıları ile dikkati çeker. Hiçbir bezeme görülmeyen binada, kervansaray yapılarında sıkça rastlanan kazıma tekniğinde taşçı işaretleri görülmektedir. Birisi kapalı bölüm girişinde batı takviye kemerinde, üçü avlu revak kemerlerinde dört *Mühr-ü Süleyman*²² işareti dışında yoğun olarak avlu revakını oluşturan kemerlerde ve bir tane de taç kapının doğusunda taşçı işareti bulunmaktadır (Fotoğraf 22 a). Biri kapalı bölümde, biri avlu güney cephesinde, diğerleri avlu revak kemerlerinde on sekiz farklı işaretten toplam 64 taşçı işareti belirlenmiştir (Fotoğraf 22). K. Erdmann hanı tanıttığı katalogda²³ ve D. Binan ise Ağzıkarahan ile karşılaştırırken Antalya çevresindeki hanlardaki işaretlerin tablosunu yapmış ve Kırkgöz Han'da bulunan işaretlere değinmiştir²⁴.

²¹ Payandalarda korkuluk gibi devşirme taşların kullanıldığı bir diğer yapı Alanya Şarapsa Hanı'dır. Aynı döneme tarihlenen bu yapının özellikle üst bölümlerde kullanılan taşların uygulandığı ve işçilik benzerlik göstermektedir (bakınız, Palaz Yıldırım, a.g.e., s. 380-394).

²² Hz. Süleyman'ın mührü olarak bilinen motif, İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerinde ve sanatlarında görülmektedir. Motife Hekim Han, Zazadin Han, Karatay Han, Horozlu Han, Evdir Han, 13-14. yüzyıllarda Kayseri ve Niğde yapılarında da rastlanmıştır. Bakınız, Bakırer, Ö. (2002). Anadolu Selçuklu mimarisinde Taşçı İşaretleri. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu*, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan. İzmir: Ege Üniversitesi, s. 68-69. Çam, N. (1993). Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız Motifi (Mühr- Süleyman). *Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye Armağan*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, s. 207-230 ve Pala İ. (1980). Mühr-ü Süleyman. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, s.524-526.

²³ Erdmann, a.g.e., s. 180'de tek taş üzerinde elli farklı işaretin yanı sıra bir taş üzerinde iki ve üç işaretin birlikte görüldüğünü de söylemektedir.

²⁴ Ulusoy Binan, D.-C. Binan.(2009). Ağzıkara Han Örneğinde Anadolu Selçuklu Dönemi Taşçı İşaretlerinin Belgelenmesi Üzerine Sistematiik Bir Yaklaşım. *Adalya*, 12. Sayı, s. 338, res.5. Araştırmacı burada en çok işaretin bulunduğu Ağzıkarahan'ı örnek olarak taşçı işaretlerinin gruplandırmasını ve değerlendirmesini yapmıştır.

Fotoğraf 22: Handa görülen taşçı işaretleri

Taşçı işaretleri dışında yapı oldukça sade olup, herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Yalnız taş kapıda taş kapı ile birlikte, sütunçeler ve yan yüzlerde, içerde avlu revak kemerleri yüzeylerinde beyaz renkte kireç katkılı bir sıva olduğu görülmektedir. Bu sıvaların üzerinde sarı ve beyaz renkler kısmen seçilebilmektedir. Alçı üzerinde kırmızı, beyaz ve kitabede sarı boyama olduğunu söyleyen T.M.P. Duggan; ayrıca 1990 yılında taş kapının yan tarafında günümüzde mevcut olmayan zikzak “v” şeklinde kırmızı boyalı deseni yerinde görmüştür²⁵. Bugün boyama izleri net olarak görülemezle birlikte kireç bazlı sıva tabakasının izlerinin in situ olarak bulunduğu izlenmiştir (Duggan, 2008: 324-329 ve 350-351).

2. DEĞERLENDİRME

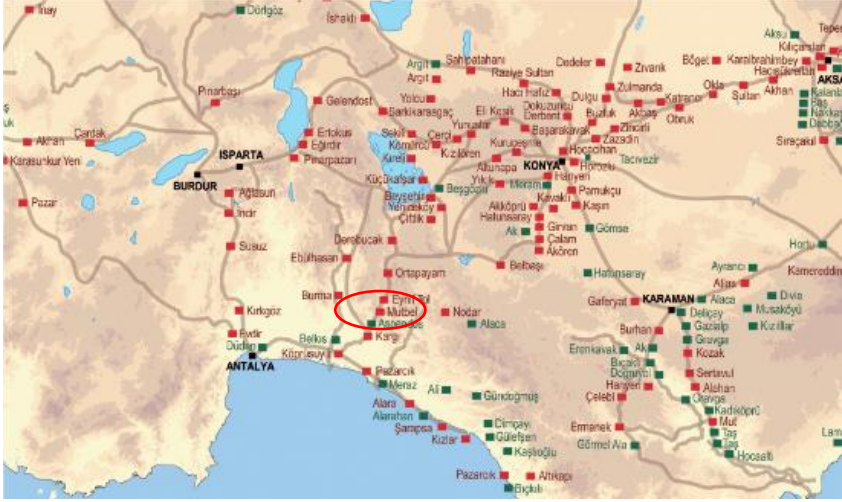
Bina, Akdeniz sahillerini İstanbul'a bağlayan Antalya-İstanbul yolunun Antalya-Dinar'a Burdur üzerinden giden bölümünde Evdir Han'dan sonra ikinci duraktır²⁶. Kırkgöz Han'dan sonra Burdur'da inşa edilen Susuz Han²⁷ ve İncir Han gelmektedir (Şekil 4). Bu üç hanın da II. Gıyaseddin

²⁵ Duggan, T.M.P. (2008). The Paintwork and Plaster on Evdir and Kırkgöz Hans by Antalya- and Some Implications Drawn Concerning the Original Appearance of 13th c. Seljuk State Buildings / Antalya Yakınlarında Evdir ve Kırkgöz Hanlarında Boyama Bezeme ve Sıva 13. Yüzyıl Selçuklu Devleti Binalarının Özgün Görünüşleri Üzerine Önermeler, *Adalya*, 11. Sayı, s. 324'te, bu desenin fotoğrafını çekemediğini ve daha sonra kaybolduğunu belirterek 13. yüzyıl Selçuklu yapılarında görüldüğünü dile getirmektedir.

²⁶ Özergin, M.K. (1959). *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doktora Tezi, İstanbul, s. 137-139. Araştırmacı Selçuklu Kervan yollarını doğuyu batıya bağlayan yollar, kuzeyi güneyi bağlayan yollar ve güneydoğuyu İstanbul'a bağlayan diyagonal yollar olmak üzere üç kısımda incelemiştir. Akdeniz sahillerini İstanbul'a bağlayan yolun ilk bölümü Burdur üzerindedir. Bu yol üzerinde Evdir Han, Kırkgöz Han, Susuz Han, İncir Han, bulunmaktadır. Bu hanlardan son üçü aynı dönemde inşa edilmiştir.

²⁷ Kırkgöz ve İncir Hanı kitabelerinde banı olarak adı geçen sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Susuz Han'ın ise kitabesi bulunmamaktadır. Ancak handa yapılan kazı ve onarım çalışmalarında II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde yapıldığına dair izlere rastlanılmıştır: Çakmak Ş. -Ekinci H.A., vd. (2009). Susuz Han 2008 Yılı Çalışmaları. *Anmed*, 7. Sayı, Antalya, s. 188'de, Susuz Han'da kitabe bulunmayışı ancak aynı ilçedeki İncir Han'a yakınlığı, benzerliği ve 2008 yılı kazı çalışmalarında ele geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi sikkelerine dayanarak binanın II. Keyhüsrev dönemine ait olduğu ileri sürülmektedir.

Keyhüsrev'in baniliğinde yapılmış olması sultanın ticarete verdiği önemi göstermektedir.²⁸

Şekil 4: Antalya-Dinar yolu üzerinde bulunan hanların yeri

(http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf, erişim tarihi 01.09.2019)

Kervansaraylar, araştırmacılar tarafından açık (avlulu), kapalı (yalnız kapalı bölümden oluşan), karma (kapalı bölüm ve avludan oluşan)²⁹ ve eş odaklı³⁰ olmak üzere dört tipte ele alınmaktadır³¹. Kırkgöz Han ise karma plan tipinin ilk grubunun ikinci alt gurubu olan “sadece kapladığı genişlik eşdeğer olanlar” içinde yer almaktadır³². Bu plan grubuna dâhil olan hanın

²⁸ II. G. Keyhüsrev Dönemi'nde yaptırılan hanlar şunlardır: Annesi Mahperi Huand Hatun baniliğinde Tokat'ta Çiftlik Hanı, Tahtoba Hanı, İbise Hanı, Ezinepazar Hanı ve Pazar'da Hatun Hanı ile Yozyat Çekereksu ve Çinçinli Sultan Hanı; Hoca Mesud tarafından yaptırılan Ağzıkarahan, Avanos Sarı Han, Celaleddin Karatay tarafından yaptırılan Karatay Hanı, Sadeddin Köpek tarafından yaptırılan Zazadin Hanı, Eğirdir Keyhüsrev Hanı, Niğde Akçakent'te Sıraçaklı Han ve Alanya'da Kargı ve Şarapsa Hanı, Burdur-Bucak'ta İncir ve Susuz Han ve Kırkgöz Han ile birlikte toplamda 18 han'dır. Bunlardan Zazadin ve Ağzıkarahan yapılarının kapalı bölümü I. Alaeddin Keykubad Dönemi'nde yapımına başlanmış ve avlu bölümü II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde tamamlanmıştır. Bu eserlerin tamamı için bakınız Palaz Yıldırım, a.g.e.

²⁹ Şaman Doğan, N. (1995). Karma Tipte Hanların Bir Çeşitlemesi Üzerine Görüşler, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 299-308.

³⁰ Tükel Yavuz, A. (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları. O. D. T. Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi. 2. Sayı, s. 187'de üç ana grup dışında dördüncü bir grup olarak eş odaklı kervansaray grubunu belirlemiş ve yayınında bu grup altında Alara Han, Eshab-Kehf Hanı ve Tercan Mama Hatun Kervansarayı'nı ele almıştır.

³¹ Erdmann kervansarayları planlarına göre gruplayan ilk araştırmacıdır. Kendisinin kervansaraylarla ilgili üç ciltlik eserinin 1. cildinde s. 21-22'de bu üç grubun alt gruplarını da oluşturarak, gruba ait örnekleri tek tek tanıtmıştır. Aynı araştırmacı, (1966a). Selçuklu Kervansarayı. *Önasya Mecmuası*. (çev. Fügen Tunçdağ). 13. Sayı, İstanbul, s.10-11 ve (1966b) Selçuklu Kervansarayı. *Önasya Mecmuası*. (çev. Fügen Tunçdağ). 14. Sayı, İstanbul, s. 10-11'de yine plan gurubuna ve kervan yoluna göre kervansaraylara değinmiştir. Erdmann dışında, Karamağaralı, H. (1976). Anadolu Selçuklu Kervansarayları. *Önasya Mecmuası*. S.61-62, İstanbul, s. 4'te; Güran, C. (1976). Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanı Mimarisi, Ankara: Vakıflar genel Müdürlüğü Yayınları, s.6-7'de plan grupları örneklerle anlatılmıştır. Ayrıca, bakınız İsmail Aytaç, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=377197>.

³² Erdmann, a.g.e., 21-22; İlter, a.g.e., s.34'te hanın planını açık avlulu medreselere benzetmektedir. İsmail Aytaç a.g.m., Erdmann'ın tipolojisini dikkate alarak Kırkgöz Hanı, kapalı bölüm ve avludan oluşan karma plan tipi içinde kapalı bölüm ile avlusu aynı genişlikte olan hanlar altında Kuruçeşme Hanı

kapalı bölümü avlu bölümünün bir kenarına paralel ve dikdörtgen formda yerleştirilerek iki ayrı kütle birbirine kaynaştırılmıştır.

Yapı, öncelikle plan itibarıyla Kargı Han ile oldukça benzemektedir. Handaki mekânlar Kırkgöz Han'dan farklı olarak giriş eyvanının doğusunda ve avlunun doğu yanında bulunmaktadır. Bu mekânlardan güneydoğu köşedeki mekânın önünde görülen kanal ağız ve hemen bunun altında görülen künkten su yolu, mekânın Kırkgöz Hanı batı mekânında olduğu gibi ıslak hacme ait bir yer olduğunu düşündürmüştür³³.

Kırkgöz Han'ın Kargı Han ile olan benzer durumlarından birisi de kapalı bölüm taç kapısı yanındaki sekilerdir³⁴. Kapalı bölüm Kırkgöz Han gibi doğu-batı yönünde uzanmaktadır ve iki sahınlıdır. Girişin iki yanında, güney duvarında 0, 83 m yüksekliğinde özgün döşemelere sahip sekilerin kuzeyinde bulunan ayaklara oturan sivri kemerler ile mekân iki bölüme ayrılmıştır³⁵. Kemerlerle desteklenen sivri tonozda Kırkgöz Han tonozunda görülen havalandırma açıklıkları, doğu ve batı duvarlarında bulunan iki mazgal pencere dışında kuzey duvarda da düzensiz aralıklarla yerleşimli altı pencere daha bulunmaktadır.

Her iki han malzeme teknik açısından da büyük benzerlik göstermektedir. Cephelerin orta seviyesinden itibaren görülen ve örtüde sonlanan malzeme ve teknikteki farklılık ile mekânların kapılarında bulunan müdahaleler, her ikisinin aynı dönemde büyük ihtimalle Osmanlı döneminde yapıldığını ve kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir³⁶.

Yapılardaki diğer bir benzerlik taç kapılarının bezemesiz ve sade oluşudur. Yalnız dıştan profilli bordürlerle çevrelenen taç kapılar avlu bölümünde dışa taşkın ve beden duvarlarından yüksek, kapalı bölümde ise hafif dışa taşkın ve profilli bordürlerle çevrelenerek vurgulanmıştır.

Cepheyi destekleyen payandalar ise Kargı Han'da olduğu gibi kapalı bölüm cephelerinde yoğunlaşmıştır. Şarapsa Han ise düzenleme olarak binanın kapalı bölümü ile iç mekân ve cephe düzenlemesi açısından benzerlik göstermektedir³⁷ (Tükel Yavuz, 1992: 262-263; Bilici, 2007: 393-401).

Hanın bir sultan yapısı olduğunu gösteren önemli buluntulardan biri, avlu ortasında ortaya çıkan köşk mescit ayakları ve ayakların ortasında

ile birlikte sadece kapladığı genişlik eşdeğer olanlar grubuna yerleştirmiştir. Her iki araştırmacı da bu plan grubu içinde avlu ve kapalı bölümü aynı yönde, düşey olarak aynı boyutta olan Kuruçeşme Hanı'nı da dâhil etmektedir. Kırkgöz Hanı ve Kargı Hanı ise avlunun bir kenarına avlu ile aynı boyutta olan kapalı bölümün yerleştirilmesi ile farklı bir plan grubu ortaya koymaktadır.

³³ Bilici, K. (2013). Kargı Han ve Hamamı Üzerine. *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: XXII, 1. Sayı, s. 77, dipnot 23.

³⁴ Bilici, a.g.m., s.78, dipnot 27'de bu sekilerin Osmanlı Dönemi'nde yapıldığını söylemektedir.

³⁵ Demir, a.g.m., s. 20'de kapalı bölümde herhangi bir yükselti (seki) bulunmadığını söylemektedir.

³⁶ Kargı Han'da taş ve harçlarda yapılan analizlerde avlu doğusu ile binanın güneydoğusunda bulunan hamamın benzer özellikte ve hanın diğer bölümlerinden ayrı olduğu anlaşılmıştır, bakınız, Akyol, A.A. (2013). *Antalya Manavgat Kargı Han ve Hamamı Malzeme Analiz Raporu*, s. 1-43. Bilici, a.g.m., s. 75'de bu analiz raporuna dayanarak geç bir dönemde ve muhtemelen Osmanlı zamanında bir onarım olduğunu düşünmektedir.

³⁷ Şarapsa Han dış ölçüleri 63,72x14,95 m; iç ölçüleri 61,62x 8,93 m ölçüleri ile uzun kenarı dışında Kırkgöz Han kapalı bölüm ölçülerine yakındır.

bulunduğu düşünülen şadırvana ait izlerdir³⁸. Ayaklardan güneydoğudakinin güneyinde bulunan kuyu ya da sarnıç ağzı³⁹ olarak tanımlanan yapı kalıntısı, muhtemelen ayaklar ortasındaki –varsa- şadırvan ile bağlantılı olup, suyun kaynağına işaret eder⁴⁰. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaptırdığı Eğirdir Keyhüsrev Hanı'nda⁴¹ yapılan kazı çalışmaları burada da köşk mescit olduğunu göstermiştir. Sultanın döneminde inşa edilen ve köşk mescidi bulunan diğer bir han Aksaray Ağzıkarahan'dır (Erdmann, 1961: 97- 101; Deniz, 2007, 321-346; Palaz Yıldırım, 2017: 93-102). Bunlar dışında avlu ortasında köşk mescidi bulunan kervansaraylar Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisarı Sultan Hanı ve İshaklı Hanı'dır⁴² (Erdmann, 1961: 83-90, 143-146; Durukan, 2007; Özbek, 2007; Yavaş, 2015: 25-26). Böylece bu çalışmamızla avlu ortasında “köşk mescit” bulunan kervansaraylarının sayısı altıya çıkmıştır.

Binanın giriş eyvanının batısındaki mekân için K. Bilici, Alanya Kargı Han'ın avlusunun güneydoğu köşesindeki zemini taş döşemeli mekân gibi tuvalet olarak kullanıldığını düşünmektedir⁴³. Ancak, mekânda bulunan kanalın duvarın içinden dışarıya doğru devam etmesi ve duvarın dışında kerpiç ayaklı bir mekânın görülmesi; içteki mekânın hamam, dıştaki mekânın plan ve görünüş itibarıyla hamamda bulunan cehennemlik olabileceğini düşündürse de⁴⁴, kerpicin hem suya hem de ateşe dayanıklı bir malzeme olmadığı gibi üstüne binecek herhangi bir yükü de kaldıracak özelliği barındırmaması bu düşünceyi ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, malzeme ve teknik özellikleri ile içteki bölümün özgün olduğu; mekânın kuzey duvardaki kanalın üzerinde görülen açıklık ile kuzey cephe önündeki kerpiç malzemeli mekânın ise daha sonraki bir dönemde eklendiği düşünülmektedir⁴⁵. Bunun yanında, mekânların içinde veya yakınında

³⁸ Köşk mescidin han ile özgün olup olmadığı ya da hanın sonraki (Osmanlı Dönemi?) dönem kullanımında mı buraya eklendiği kesin olarak bilinmemektedir.

³⁹ Burada yapılacak özenli bir kazı çalışması ile sarnıç mı yoksa kuyu mu olduğu ortaya çıkarılabilir.

⁴⁰ Burada bir şadırvan olup olmadığı kesin olmamakla beraber, kuyunun-sarnıcın belki de Giriş Eyvanı batısındaki hamam olabileceğini düşündüğümüz mekân ve bu mekânın kuzeyinde ortaya çıkan kerpiç mekânla bağlantılı olma ihtimali de düşünülmektedir.

⁴¹ Bozer, R. (2009). Eğirdir Hanı kazı Çalışmalarının Ortaçağ Türk Sanatına Katkıları”, *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (17-19 Ekim 2007, İzmir)*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, s.70'de kazı çalışmaları sırasında avlunun ortasında dikdörtgen bir alana oturan köşk mescit kalıntısı bulunduğunu söylemektedir. Palaz Yıldırım, a.g.e., s. 471.

⁴² Kervansaraylarda bulunan köşk mescitler için bakınız, Denkalbant, A. (2004). *Anadolu Selçuklu Kervansarayları Köşk Mescitleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁴³ Bilici, 2013, s.77, dipnot 23'te Kargı Han'ın güneydoğu köşe odasının önünde, avluda ortaya çıkan tahliye kanalına ait olduğu anlaşılan açıklık ve hemen bunun altında in situ harçlı bir künk buluntusuna dayanarak bu mekânın zemininde, buradaki su kanalı gibi bir kanal ile dışarıya atılan atık suyun olduğunu ve mekânın ıslak hacme hizmet eden hela olabileceğini düşünmekte ve Kırkgöz Han'ın batı mekânının da aynı şekilde düzenlendiğini belirtmektedir.

⁴⁴ 2006-2007 sezonunda restorasyona yönelik Antalya Müzesi tarafından kazı ve temizlik çalışmalarını yürüten Arkeolog Nilüfer (Karakaş) Sezgin ile yaptığımız görüşmede kesin olmamakla birlikte batı mekânın hamam olabileceğini düşündüğünü söylemiştir. Kendisine değerli bilgilerini bizimle paylaştığı için teşekkür ederim.

⁴⁵ Mekânın, hangi birime hizmet ettiğinin anlaşılabilmesi, ancak; burada yapılacak ve yerinde incelenecek bir çalışma ile ortaya çıkabilir. Zira N. Üreğen 'den alınan, yapılan çalışmalara ait fotoğraflar kesin bir yargıya ulaştırmada yeterli olmadığı gibi buradan çıkan buluntularla ilgili bir bilgi de mevcut değildir.

hamamı ve hamam suyunu ısıtacak külhanın/ocağın bulunmaması, duvarlarda su tesisatının görülmemesi, hanın hamamlı kervansaraylardan olmadığını göstermektedir⁴⁶. Ancak, bölgenin iklim olarak sıcak olması, söz konusu mekânın, soğuk suyla yıkanılan *bekâr hamamı* olarak isimlendirilen türdeki yapılar gibi kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir⁴⁷.

Kervansaraylarda bulunan tuvalet mekânlarına en güzel örnek, Hırbet el-Minye Sarayı'nın (705-715)⁴⁸ kuzey cephe ortasındaki ve Mshatta Sarayı'nın (743-744)⁴⁹ kuzey ve güney cephesindeki payanda içine yerleştirilen⁵⁰ zemini çapraz yerleşimli taşlarla yükseltilen ve altta bir tahliye kanalına sahip olan küçük bir mekân şeklindeki Evdir Han'da bulunmaktadır (Yavuz, 1994:187; Eravşar, 2007: 428; Yavaş, 2009: 220) (Fotoğraf 23). Aksaray Sultan Hanı avlusunun güneydoğu köşesine, duvar boyunca devam eden kanalların bulunduğu ve tuvalet olarak adlandırılan mekân ile batı mekânın benzerliği, buranın da tuvalet olarak kullanıldığını düşündürür (Tükel Yavuz, 1995: 187; Durukan, 2007: 143; Yavaş, 2009: 219-220) (Fotoğraf 24). Ancak, mekânın bulunduğu yerin, genelde idarecilere ayrılan giriş yanındaki mekânlardan birinde görülmesi, farklı bir uygulamaya işaret eder. Tuvalet mekânı için tarafımızdan tahmin edilen yer, doğu revakın kuzeyindeki üçüncü birimdir (Fotoğraf 16 a-b-c). Birimin kuzeydoğu duvarında bulunan tahliye kanalı, kuzeydoğu köşede, ahşap strüktüre sahip bir tuvalet olduğu yönünde bir düşünceyi akla getirmektedir. Nitekim II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'ne tarihlenen kervansaraylardan İncir Han⁵¹, Ağzıkara Han⁵², Karatay Han'da⁵³, 20x25 cm boyutlarında birer tahliye kanalına sahip tuvalet mekânlarına rastlanmıştır: İncir Hanı'nda giriş eyvanının batısındaki mekânın güney duvarında; Kırkgöz Han'da kuzeyden üçüncü mekânın doğu duvarı kuzeyinde dıştaki payandada devam eden; Ağzıkara Han'da güneydoğu köşedeki koridorun güneyinde; Karatay Han'ın

Ancak bu mekânın kuzeybatısındaki, avlu ortasında bulunan *sarnıç-kuyu* ile ya da güneybatısındaki *fırın* ile bağlantılı olup olmadığı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Belki de mekân, güneybatısındaki "kiremitleri pişirmek için kullanılan" *fırın*'a kiremitlerin hazırlanma aşamasına hizmet eden bir mekân da olabilir mi? sorusunu da düşündürmektedir.

⁴⁶ Hamamlar için bakınız, Önge, Y. (1995). *XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları ve Tükel Yavuz, A. (2012). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Hamamlar. Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih, İnceleme*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s.99-182.

⁴⁷ Acun, H. (2009). Göynük Meryem Kadın Çeşmesi ve Bekâr (Gırçık-Çıçık-Gusülhane) Hamamı", *13. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Ekim 2009)*, Denizli, s. 5'te genellikle soğuk suyla çalışan ve yazın kullanılabilen yapılardır. Bu çalışma bekâr hamamları ile ilgili ilk yayın olması ve belirlenemeyen bu yapı grubunu bilim dünyasına tanıtmaya açısından önemlidir.

⁴⁸ Grabar, O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu*, İstanbul, resim 58.

⁴⁹ Creswell, K. A. C. (1989). *A Short Account Of Early Muslim Architecture*, Allan James W. Aldershot (Rev. ed.), Cairo, 201-214.

⁵⁰ Yavuz, 1994, 187. Yavaş, 2009, 220.

⁵¹ Ünal, 1996, 123; 2000, 4; 2007, 315'te burada iki ya da üç tuvaletin olduğunu düşündüğünü dile getirmektedir.

⁵² Deniz, B. (2007). Ağzıkarahan. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.321-346.

⁵³ Akalın, Ş. (1988). *Karatay Han'ın Mimari Tarihi İçinde Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denктаş, M. (2007). Karatay Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.360-379.

güneydoğu köşesindeki doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen mekânın güney duvarı batısında bulunan tahliye kanalları, mekânlarda ahşaptan bir ya da birkaç tuvalet olduğunu düşündürmektedir (Palaz Yıldırım, 2017: 1039-1045). (Fotoğraf 25 a-b-c ve 26).

Fotoğraf 23: Emdir Han tuvalet mekânı

Fotoğraf 24: Aksaray Sultan Han tuvalet mekânı

a

b

c

Fotoğraf 25 İncir Han, Giriş Eyvanı, güneybatı köşe mekânı ve köşedeki tahliye kanalı (VGM Arşivi)

Fotoğraf 26: Ağzıkara Han tuvalet mekânı, tahliye kanalı

Yapının en dikkat çeken özelliği birçok araştırmacı tarafından eksik okunan kitabesidir⁵⁴. Araştırmacılar tarafından okunan kitabede binanın II.

⁵⁴ Riefstahl, M.R. (1931). *Turkish Architecture In Southwestern Anatolia*. Cambridge: Harvard University Press., s.89'da Erten'in yardımı ile yayınladığı kitabe, s. 77'de aynen görülmektedir. Demir a.g.m.,

Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde yapıldığı ortaya çıkmaktadır⁵⁵ (Erten, 1940: 77; Erdmann, 1961: 181; İltter, 1969: 34; Taşkıran, 1986: 25). Tarafımızdan okunan kitabeye göre binanın banisinin II. Gıyaseddin Keyhüsrev olduğu ve binayı “*ismetü'd-dünya ve'd-din Sitte Melike*” için yaptırdığı anlaşılmaktadır (Palaz Yıldırım, 2017: 1068). Bu ifade hükümdar ailesinden olan ve çocuk doğuran Müslüman hatunlar için kullanılmaktadır⁵⁶. S. Redford söz konusu melike için H. 629./M. 1231 tarihli Uluborlu Alâeddin Camisi'nin banisi olan, II. Kılıçarslan'ın torunu ve I. Alaeddin Keykubad'ın amcası Muğiseddin Tuğrulşah'ın kızı Melike-i Adile'nin ismini vermektedir⁵⁷. Kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmayan bu melike için S. Redford, I. Alaeddin Keykubad'ın az bilinen eşi ve kuzeni ifadelerini kullanmaktadır⁵⁸. Ancak, melike ile ilgili 1231-1232 tarihli

s.19'da S. Fikri Erten'in yayınladığı kitabeyi kullanmıştır. Yurdasever, a.g.e., s. 32-33'te verilen ve S. Fikri Erten'den yararlanarak okuduğu kitabe metni ve Türkçesinde yanlış okumalar olduğu görülmüştür.

Kitabenin en doğru biçimde okunmuş metni Redford tarafından yayınlanmıştır: Redford, a.g.m., s.353'te, kötü yazılmış metnin Toroslarda bulunan Derebucak Hanı kitabesinde yer alan ifadelerle benzediğini söyleyerek kitabe metninin okunmuş tam metnini yayınlamıştır. Erdem, a.g.m., s.20'de ise yapının Redford'dan alınan kitabesini aynen yayınlamıştır.

⁵⁵ VGM'de bulunan 1970 yılına ait bir vakıf eser fişinde ise H. 634-644 tarihi verilerle banisi muhtemelen yanlışlıkla I. Alaeddin Keykubad yazılmıştır (VGM Arşivi).

⁵⁶ Merçil, E. (1980). *Kirman Selçukluları*. İstanbul, s. 359'da bu sıfatı kullanan ilk sultan eşinin Büyük Selçuklularının bir kolu Kirman Selçukluları sultanı I. Arslanşah'ın eşi Zeytun Hatun'un olduğu anlaşılmıştır. Kendisinin Kirman'da yaptırdığı medrese, ribat gibi yapılarda “*ismetü'd-dünya ve'd-din*” sıfatını kullandığı bilinmektedir. Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal*. Ankara, 61'de, hükümdar ailesine mensup olan ve çocuk doğuran kadına “*saffetü'd-dünya ve'd-din*”, hükümdar ailesinden olmayan (hıristiyan olan) ve çocuk doğuran kadına ise “*saffetü'd-dünya ve'd-din*” lakabının kullanıldığını söylemektedir. Bu sıfat, Gevher Nesibe Sultan için kullanılmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kardeşinin vasiyeti üzerine yaptırdığı Darüşşifa kitabesinde “*ismetü Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti olarak bu hastanenin inşasına ittifak etti (inşa ettirdi)*” ifadesi geçmektedir. (bakınız Edhem, H. (1982). *Kayseri Şehri*. (haz. Kemal Göde). Ankara, 1982, 58; Çakmakçoğlu Kuru, A. (1999). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*, s. 44; Peker, A.U. (2014). Anadolu'da Selçuklu Mimarisi ve Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Örneği. *Anadolu Selçuklu Uygurluğunun İzinde*, (yayına haz. Baha Tanman). Kayseri: Büyükşehir Belediyesi, s. 105-127, s. 116). Ayrıca; Kayseri'de yapılan Döner Kümbet'in iki satırlık kitabesinde “bu türbe saadetli Şah Cihan Hatun'un türbesidir” yazılıdır, bakınız Edhem, a.g.e., 130, Kuru, a.g.e., 154. Durukan, A. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*, S. XXVII, Ankara, s. 18-19'da türbenin I. Alaeddin'in kızı Şah Cihan adına 1275 yılında yapıldığını söyler.

⁵⁷ Redford, a.g.m., s. 356-357'de yapının kitabesinin 5. Satırını açıklarken bu melikeden bahsederek, Uluborlu Çarşı Camisi kitabesinde yer alan “*ismetü'd-dünya veddin*” ibaresine dayanarak Kırkgöz Han'ın da banisi olduğunu söyler. Ayrıca, Z. K. Bilici de muhtemelen Redford'a dayanarak yapının banisi için aynı ismi zikreder (Bakınız, a.g.e., s. 191). Ayrıca caminin kitabesi için bakınız, Adile Hatun için bakınız: Duymaz, A. Ş. (2009). Uluborlu Alâeddin Camii. *Vakıflar Dergisi*, 32. Sayı, Ankara, s. 71-72.; Demirdal, S. (1968). *Bütünlüyle Uluborlu*, İstanbul: Acar Matbaası, s.86, Köse, N. (1935). Hamidinde Eski Eserler: Uluborlu Kitabeleri. *Ün Dergisi*, 13. Sayı, s.175.

⁵⁸ Redford, a.g.m., s. 358'de I. Alaeddin Keykubad'ın az bilinen eşi Erzurum Beyi'nin kızı ve Alaeddin Keykubad'ın kuzeni olduğunu belirtir. I. Alaeddin Keykubad'ın bilinen iki eşi vardır: II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun dışındaki diğer eşi, bir Eyyubi melikesi olan Melik Adil'in kızı Adile (Gaziye) Hatun'dur (bakınız, İbn-i Bibi. (2014). *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye Selçukname*. (çev. Mürsel Öztürk). Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 310-316; Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 350-351; Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Arası Siyasi Münasebetler Üzerine (1175-1250). *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İzmir, s. 446; Uyumaz, E. (2001). Türkiye Selçuklu Sultanları Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri II*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, s. 410-411). A. Keykubad'ın sağlığında veliahd ilân ettiği İzzeddin Kılıçarslan ve Rükneddin Kılıçarslan ile iki kızının da annesi olan Adile Hatun'un II. Keyhüsrev tahta geçtikten kısa bir süre sonra emiri Sadeddin Köpek tarafından öldürüldüğü bilinmektedir (bakınız, Burgu, Y. S. (2011). *Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubad ve Zamanı*. İstanbul: Selenge Yayınları, s. 193, s. 455-456, s. 409-410.

Uluborlu Çarşı Camisi banılığı ve birkaç kaynak dışında başka bir bilgiye rastlanmaz⁵⁹.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü melikesi Tamara (Gürcü Hatun)'dan⁶⁰ sonra babası gibi siyasi nedenlerle, Eyyubi Halep emiri Melik Nasr ile kız kardeşi Melike Hatun'u evlendirmek, Melik Aziz'in kızı Gaziye Hatun ile de kendisi evlenmek istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir⁶¹. Sultanın, Adile Hatun'un kızı olan üvey kardeşi Melike Hatun için binayı yaptırmış olması beklenemez. Annesi Mahperi Hatun gibi sonradan Müslüman olan karısı Gürcü Hatun için "safvet'üd-dünya v'ed-din" sıfatı kullanılmış olabileceği için onun adına yapılmış olması da kesinlik arz etmez⁶². Sultan, Gürcü (Tamara) Hatun'dan başka İzzeddin Keykavus'un

Arık, F. Şamil. (1999). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243). *Belleten*, Cilt: LXIII, 236. Sayı, s. 87-89 ve Akşit, A. (2002). Melike-İ Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11. Sayı, s.239-245, s. 241-242'de 1238 yılı baharında II. Gıyaseddin Keyhüsrev Sadeddin Köpek'e Adile Hatun ile çocukları İzzeddin ve Rükneddin Kılıçarslan'ın öldürülmesi hususunda yetki vermiş ve Adile Hatun Ankara'ya gönderilerek burada yay kirşi ile boğularak öldürülmüştür. Diğer iki kardeşinin ise küçük oldukları için Uluborlu Kalesi'ne hapsedildikleri ve sonrasında öldürüldüğü belirtilmektedir.

⁵⁹ Burgu, a.g.e., s. 189'da I. Alaeddin Keykubad'ın amcası M. Tuğrulşah'ın kızı ve Cihanşah'ın kardeşi ile de evlendiğini söyler. Abu'l Farac, Gregory. (1999). *Abu'ul Farac Tarihi I-II*, Çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 528-529'da A. Keykubad'ın Erzurum melikinin kız kardeşi ile evlenmeyi çok istediğini ve evlendiğinde de bir zafer elde ettiğini; ancak bir süre sonra serbest bırakılmasını istediği kardeşi ile birlikte kendisini denize atarak boğdurduğunu belirtir.

⁶⁰ Gürcü Hatun'un evlendiği zaman Hristiyan elbiseleri, papazı ve hizmetçileri ile beraberinde amcası David ile gelecek kısa bir süre sonra Müslüman olarak Mevlana'nın müritleri arasına katıldığı; sultanın eşine olan düşkünlüğü nedeniyle bastırıldığı paralarda ve banisi olduğu İncir Hanı taç kapısında kendisini kadın yüzü doğan bir güneş şeklinde tasvir ettirdiği bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Turan, o. (1953). Les Soverains Seljoukides Et Leur Suiets Nonmusulman. *Studia Islamica*, 1. Sayı, s. 81. Çiftçioğlu, İ. (2013). Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri. *Journal Of Word, Of Turks-Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, VI/1, s. 15. Subaşı, Ö. (2016). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 13, 33. Sayı, s. 389 ve Ahmed Eflaki. (2006). *Arifin Menkibeleri*, (çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabcacı Yayınevi, s. 348-349, s. 541, s. 669. İbn-İ Bibi, a.g.e., 465-467'de Turan, a.g.e., s. 415 ve Gregory Abül-Farac, (1999). *Abu'l Farac Tarihi*. (çev. Ömer Rıza Doğrul). Cilt: II, Ankara: TTK Basımevi, s. 537-538).

⁶¹ Aktaş, Y. (2015). II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyübiler Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 8, 39. Sayı, s. 257'de küçük yaştaki (dipnot 26'da 6 yaşında olduğu belirtilir) Eyyübi melikesine Tokat kadısı İzzeddin, II. Keyhüsrev'e ise İbnü'l-Adim vekillik yapmış ve nikâh Halep'te İbnü'l-Adim tarafından Hanefi mezhebine göre 50 bin dinar mehir karşılığında kıyıldığı bilgisi verilmektedir. Ardından, 26 Halep'te kıyılan nikâhın ardından İbnü'l-Adim, I. Alaeddin Keykubad'ın kızı Melike Hatun ile Melik Nasr'ın nikâhını kıymak için 4 Şevval 635/19 Mayıs 1238 tarihinde Anadolu'ya gönderilerek sultanın kız kardeşi Melike Hatun ile Halep Melik Nasr'ın nikâh akdi, vekil tayin edilen Kemalettin Kamyar ve diğer şahitler huzurunda 50 bin dinar mehir bedeliyle kıyıldığı anlatılmaktadır.

⁶² Gürcü Hatun adına yapılan ya da kayınlıdesi gibi bani olarak karşılaştığımız bir yapı bulunmamaktadır. Buna karşın II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun'un eşi I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra yaptırdığı yapılarda kitabede lakabı "saffetü'd-dünya ve'd-din"dir: Bakınız, Kayseri Hunad Hatun Külliyesi kitabeleri için H. Edhem, a.g.e., s. 92; Karamağaralı, H. (1976). Kayseri'deki Hunad Câmii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22. Sayı, Ankara, s.211-212. Tokat Pazar Mahperi Hatun Hanı Külliyesi için bakınız; Uzunçarşılı, İ.H. (1927). Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler, Cilt I; Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler, s.74 ve (2003). *Tokat Kitabeleri*. (yay. haz. Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu). Ankara: Türk Hava Kurumu Basım İşletmeciliği, s. 171; Seçgin, N. (1997). *Tokat Ve İlçeleri Mimari Eserleri*. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.155; Sunay, S. (2007). Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. Hakkı

annesi olan Konyalı zengin bir Rum papazının Berdüliye isimli kızıyla ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın annesi olan Rum bir cariye ile evlenmiştir (Turan, 1953: 81; Turan, 1993: 503; Çiftçioğlu, 2016: 16. İbn-i Bibi, 2014: 456; Yinanç, 2014:187). Ayrıca; Kögonya hâkimi Muzaffereddin'in kızıyla evlendiği de bilinmektedir (Turan, 1993: 455; Uyumaz, 2001: 413). Bu bağlamda, sultanın toplamda ikisi Müslüman üçü Hristiyan beş eşi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu eşlerinden hangisi için hanı yaptırmış olduğu bugün için belirlenememektedir (Palaz Yıldırım, 2017: 1070). Kitabede, melike için kullanılan “*ismetü'd-dünya ve'd-din*” sıfatından dolayı binanın Eyyubi melikesi Gaziye Hatun ya da Muzaffereddin'in kızı için yaptırmış olduğu düşünülse de bu tahmin mümkün görünmemektedir. Nitekim Gaziye Hatun'un yaşının küçük olması ve II. Keyhüsrev'in ani ölümü nedeniyle H.652/M.1254 tarihinde Halep'e geri gönderildiği yönünde bilgiler mevcuttur (Yinanç, 2014:187; Palaz Yıldırım, 2017: 1068-1069).

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in en sevdiği eşi olarak bilinen Gürcü Hatun, Gürcistan kraliçesi Rosudan'ın kızı ve Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın torunudur. Mugiseddin Tuğrulşah'ın bizzat Gürcü kraliçesine Gıyaseddin isimli oğlu ile evlenmelerini teklif ettiği ve kraliçenin bu teklifi kabul etmesiyle bir “evlilik anlaşması” yapılmış olduğu bilinmektedir (El-Ömerî, 2014: 136; Kaymaz, 1970: 125, 126; Burgu, 2011: 79 ve 194; Subaşı, 2016:385-386; Yinanç, 2014: 63). Bu nedenle Redford ve Bilici'nin de önerdiği Tuğrulşah'ın kızı olan Melike Adile aynı zamanda Gürcü Hatun'un da babasının kız kardeşi –halası- olmaktadır. Şu halde, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in binayı, eşinin akrabalık ilişkilerinden dolayı hanedan ailesine sahip olduğu anlaşılan, İncir Han'ın taç kapısında da “güneş” ile sembolize edilen, sonradan Müslüman olarak Mevlana'nın müritleri arasına giren, sultanın en çok sevdiği ve veliahd tayin ettiği oğlu III. Alaeddin Keykubad'ın annesi Gürcü Hatun (Prenses Tamara) için yaptırmış olduğu düşünülmektedir (Palaz Yıldırım, 2017: 1070).

Selçuklularda, bir sultanın eşi için bir yapı inşa ettirmesi çok rastlanan bir durum değildir. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenen Abbasi Halifesi Nâsir'in, eşinin ölümü üzerine onun için türbe, hânıkah ve imaret yaptırdığı bilinmektedir (Turan, 1993: 212-213, Cunbur, 1996: 600-601). Bunun dışında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşinin vasiyeti üzerine Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası'nı yaptırdığını ve Adile Hatun için de kızlarının türbe yaptırdığı örnekler dışında bir örnek bilinmemektedir (Edhem, 1982: 58; Kuru, 1999: 44 ve 133; Akşit, 2002: 243; Peker, 2014: 116;).

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, başka bir kitabe ya da sikkesinde karşılaşmadığımız hem kendisi hem de eşi için “*tâc-ı ûla*” yani “ilk taç sahibi” sıfatını ilk olarak burada kullandığı anlaşılmaktadır. Sultanın banisi olarak yaptırdığı Burdur-Bucak İncir Hanı kitabesinin dördüncü ve beşinci

Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 256; Gündoğdu, H. -A.Ali Bayhan Vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Tokat, s.512 ve Kayseri İncesu Şeyh Turasan Zaviyesi için Çayırdağ, M. (1980). Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi. *Belleten*. Cilt: XLIV, s. 274.

satırında ve Eğirdir Keyhüsrev Kervansarayının taç kapıyı “u” şeklinde çevreleyen kitabesinin üçüncü kuşağında “*tâc-ı âli Selçuk*” sıfatlarını kullandığı ve “*Selçuk Hanedanının tâci*” ifadesinin burada farklı bir şekilde uygulandığı görülmektedir (Ünal, 1993: 402; Ünal, 2007: 310; Duymaz, 1996: 14; Bozer, 2007:250). Anadolu Selçuklu Dönemi eserlerinde görülen kitabeler içinde Eğirdir Kervansarayı kitabesi, taç kapıda uygulama yeri ve sultanın birçok sıfatının bir arada kullanıldığı en uzun kitabe; Kırkgöz Hanı kitabesi ise ikincisidir. Bu bağlamda, sultanın, bu üç handa kendinden önceki sultanların kullandığı sıfatların yanına yenilerini eklediğini; “ufukların sultanı” ve “dünyanın kemeri (koruyucu-bağlayıcı)” sıfatları yanında “ilk taç sahibi” ifadesini de ilk ve tek örneği olarak da Kırkgöz Hanı’nda kullandığını görmekteyiz.

Kitabede geçen “bütün canlıların misafir edilmesi için” ifadeleri de önemlidir. Bu ifade, yine II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi’nde yapıldığı düşünülen Derebucak Tol Han’da karşımıza çıkmaktadır ve başka bir kervansarayda rastlanmamıştır (Kunduracı, 2011: 53-59; Kunduracı, 2002: 537-551). Bu ifade ile ilk kez ribatın (kervansarayın) işlevi konusunda kitabede bir açıklamaya yer verilmiştir. Ayrıca, yapı için kullanılan “ribat” ifadesi Derebucak Tol Han ile birlikte Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaraylarının birkaçında daha rastlanan bir ifadedir: I. İzzeddin Keykavus zamanında yapılan M.1207-10 tarihli Kuruçeşme Han, M. 1210 tarihli Dokuzun Derbent Hanı, M.1218-19 tarihli Malatya Hekim Han⁶³ dışında; I. Alaeddin Keykubad Dönemi’nde yapılan H. 627 (M. 1229-30) yılına ait Denizli-Afyon yolu üzerinde bulunan Çardak Han ve H. 630 (M. 1232-33) tarihli, Kahramanmaraş-Afşin yolu 7 km kuzeybatısında bulunan Eshab-ı Kehf Külliyesi han kitabelerinde bulunmaktadır (Demir, 1986: 27; Demir, , 1989: 22; Pektaş, 2007: 162-163; Özkarcı, 2007: 437) .

Hanın avlusunun güneydoğu köşesinde ortaya çıkan fırın, ortaçağ fırınları ile özellikle Hasankeyf’te yapılan kazılarda ortaya çıkan seramik fırınlarıyla benzer plan özelliklerine sahiptir⁶⁴. 2006-2007 yıllarında yapıda yapılan temizlik-onarım kazısı çalışmalarında, seramik bir buluntuya rastlanmamış, yalnız kiremit parçaları bulunmuştur. Biçim ve özellikleri ile seramik fırınları ile benzerlik göstermesi, yapının Selçuklu Dönemi’nde ya

⁶³ Özkul Fındık, N. (2007). Hekim Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 105-121, s. 111 dipnot 18’de avlu kitabesinde ribat kelimesi geçmektedir.

⁶⁴ Seramik Fırını benzer örnekleri için bakınız; Çeken, M. (2005). *Hasankeyf (1991, 2001-2003 Yılı) Kazı Buluntusu Fırın Ve Atölyeleri İle Seramik Malzemeleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 36-45’te tanıttığı fırınlar ile aynı araştırmacının (2007). Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme-Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler. *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*. İstanbul, s. 13-24, s.21-23’te anlattığı ortaçağ fırınları ile benzer özelliklere sahiptir. Ayrıca; Özkul Fındık, N. (2013). Artuklu-Eyyubi Dönemlerinde Hasankeyf’te Seramik Atölyeleri ve Üretimleri. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, 2. Sayı, s. 46-47 ve s. 49-50, fotoğraf 3. Hasankeyf kazılarında ortaya çıkan Selhiye ve Sahil Sarayı seramik atölyelerinde bulunan fırınlar da plan ve form açısından buradaki fırına yakındır, s. 46-47 ve s. 49-50, fotoğraf 3. Prof. Dr. N.Özkul Fındık’a kendisi ile yapılan sözlü görüşmemiz sonucunda buradaki fırın buluntusunun, biçim ve form özelliklerine bakılarak “seramik fırını” olabileceği yönündeki görüşü için teşekkür ederim.

da daha sonraki bir dönemde seramik ya da çini üretimine hizmet eden küçük bir atölye olarak kullanılmış olma ihtimalini akla getirmektedir⁶⁵. Ancak, kazı çalışmalarında burada ele geçen kiremit kalıntıları fırının, “kapalı bölüm” çatısındaki “iç bükey kiremitlerinin pişirilmesi için kullanıldığını” ve hanın yapımından sonra, muhtemelen Osmanlı Dönemi’inde⁶⁶ avlunun köşesine eklendiğini ve yapının ilk dönemi ile çağdaş olmadığını göstermektedir⁶⁷.

Yapıda dikkati çeken diğer bir unsur da, diğer kervansaraylarda da sıklıkla rastlanan taşçı işaretlerine burada da rastlanmasıdır. Biri kapalı bölümde, diğerleri ise avlu revak kemerleri ile cephelerinde bulunan 64 taşçı işareti belirlenmiştir (Palaz Yıldırım, 2017: 598-599, Çizelge). Bu işaretler, aynı dönem yapılarından özellikle en çok taşçı işaretine sahip Aksaray Ağzıkarahan (102)⁶⁸, Konya Zazadin Han, Avanos Sarı Han (34), Tuzhisarı Sultan Hamı (43), Konya Horozlu Han (44), Kayseri Karatay Han (62), Tercan Mama Hatun Kervansarayı (134)⁶⁹ yapılarında görülmektedir.

Kervansaraylarda görülen bu işaretlerle ilgili yapılan çalışmalarda, kervansarayların önce kapalı kısmın taç kapısıyla birlikte bitirildiğini, avlunun ise daha sonra yapıldığı ortaya çıkmıştır (Ulusoy Binan, 2008, 148). Bilinen en eski taşçı işaretlerinin M.Ö. 2500 yıllarında Mısır’da ortaya çıktığını, Helenistik ve Roma Dönemi’nde mermer ve taş ocaklarından çıkarılan taşların tanımlanması, taşınacakları yere götürülmesi ve inşaat alanında uygulanması aşamalarını içerdiğini ve işaretlerin, 13. yüzyılda ve özellikle kervansaraylarda görüldüğü anlaşılmaktadır (Bakırer, 2002: 60; Çayırdağ, 1982: 79). Özellikle yapılarda görülen işaretlere birden fazla grubun birlikte çalıştığı için kemer ve tonozlarda daha çok rastlandığı, işareti yapan yonucu grupların ücretlerinin ödenmesinde işaretlerin uygulanma yerlerinin önemli olduğu ve Avrupa’da 12.-16. yüzyıla kadar bu yöntemin uygulandığı bilinmektedir (Binan-Binan, 2009, 338).

Oldukça sade olarak inşa edilen handa, günümüze ulaşan herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır. Yol güzergâhındaki Evdir Han ile birlikte bu yapıda bir çalışma yapan T.M.P. Duggan, yapının özellikle taç

⁶⁵ Ancak; şunu söyleyebiliriz ki; yapı, Selçuklu Dönemi’nde ya da daha sonraki bir dönemde seramik ya da çini üretimine hizmet eden küçük bir atölye olarak kullanılmış olsa idi, burada atölyeye dair izlerin de bulunması beklenir. Seramik hamurunun hazırlanması, kurutulması, sırlanması gibi işlerin nerde yapıldığı konusunda bir buluntu yoktur. Ancak, giriş evyanı batı mekânında ortaya çıkan kanal ve açıklıklar, fırın ile bir bağlantı olup olmayacağını düşündürse de bu durum, yapıda gerçekleşecek daha ayrıntılı bir kazı çalışması ile ortaya çıkabilir.

⁶⁶ Riefstahl, a.g.e., s.55’de son zamanlarda çatının üzerinin kiremitlerle örtüldüğünü söylemektedir. Anonim, a.g.e., s. 560’da binanın bazı kalıntılara bakılarak Osmanlı Dönemi’nde tamir gördüğü söylenir. Demir, a.g.e., s. 20’de taze harç içine gömülerek döşenen yayvan kiremitlere işaret ederek, bu inşaatın geç dönemde olduğunu belirtir.

⁶⁷ Sayın Arkeolog Nilüfer (Karakaş) Sezgin ile yaptığımız görüşmede, fırında yapılan çalışmalar ile ilgili burada yalnız kiremit parçaları ele geçtiğini ve bu nedenle fırının, “kiremit pişirmek için kullanıldığını” düşündüğünü söylemiştir. Kendisine bilgilerini bizimle paylaştığı için tekrar teşekkürlerimi sunarım. Bu durumda fırının yapının kiremitlerini hazırlamak ve pişirmek için ihtiyaç üzerine avlunun bir köşesine yapıldığı ve daha sonra da kullanılmaya devam ettiği düşünülebilir.

⁶⁸ Ulusoy Binan-Binan, a.g.m., s.323. ‘te bu işaretlerin 55’i kapalı bölümde, 47’si avluda olmak üzere 23 farklı işaret belirlemiştir.

⁶⁹ Şahin, M. K. (2001). Tercan-Mama Hatun Külliyesi’ndeki Taşçı İşaretleri. *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları*. (ed. Mustafa Denктаş-Yıldırım Özbek), Kayseri, s. 512-514.

kapısındaki duvar yüzeylerinde bulunan izlerden kireç katkılı iki kattan oluşan sıva tabakası üzerine boyama yapıldığını söyleyerek bu şekilde boyalı taç kapılar ile cephenin bütünleştiğini ve güvenlik yönünden de (saldırı anında tırmanmayı engellemesi gibi) tercih edildiğine değinmektedir. Araştırmacı, özellikle taç kapı ve avlu revak kemerlerinde gördüğü kırmızı ve beyaz boyamanın yanında kitabe üzerinde de sarı renkli boyama yapıldığını ve bu uygulamanın kitabeyi daha net okumaya yardımcı olduğunu dile getirmekte; 1990 yılında, taç kapının yan tarafında, günümüzde yerinde görülemeyen kırmızı renkli zikzak “v” bezemesine rastladığını söylemektedir (Duggan, 2008: s. 324-329 ve 350-351). Bu desen, birçok Selçuklu eserinde karşımıza çıkan bir desendir: Özellikle, Alanya Kalesi’nde, saray ve sarayı çevreleyen yapılarda görülen bu desenin günümüze ulaşmaması önemli bir kayıptır.

Sonuç

Kırkgöz Han, sade ama ihtişamlı görüntüsü ile Anadolu Selçuklu Kervansarayları ve Antalya bölgesinin en önemli yapılarından birisidir. Ancak “kapalı bölüm” ile “avlunun” tek bir kütle halinde yapıldığı karma tipteki hanların farklı bir uygulaması olarak onu önemli kılan en önemli özelliği, yapıda ele geçen mekânlar ile kitabesi üzerine ortaya çıkan verilerle **ünik** olmasıdır: kitabesinin altı satırının da tam olarak okunması ile ortaya çıkan “*ilk taç sahibi*”, “*ufukların sultanı ve dünyanın kemeri (koruyucu-bağlayıcı)*” sıfatlarının ilk defa kullanıldığı; en önemlisi ise *bir sultan tarafından eşi için yaptırıldığı* (muhtemelen Gürcü Hatun için) yazılı olduğu *altı satırlık ikinci uzun Selçuklu kitabesi*; temizlik çalışmalarında ortaya çıkarılan ve yine bir sultan yapısı olduğunu gösteren *köşk mescidi*; kervansaray yapılarında bulunan *tuvalet mekânlarına* ilişkin verilere ulaşılması; Giriş Eyvanı’nın yanındaki, muhtemelen *bekâr hamamı* olduğu düşünülen hamam yapısı ve hemen kuzey cephesindeki *kerpiç ayaklara sahip mekânı* ve son olarak avlunun güneybatı köşesine yerleştirilen ve Geç (Osmanlı?) Dönemi’ne tarihlenen *fırın mekânı* ile hem kervansaraylar hem de diğer yapı türleri içinde oldukça ilgi çekicidir. Sultanın yeni sıfatlarının ilk ve son kez burada görülmesi hani, saltanatının son dönemlerinde yaptırmış olabileceğini düşündürmektedir. Bütün bu özellikleri ile han, yalnız Anadolu Selçuklu Kervansarayları içinde değil; Anadolu Selçuklu Mimarisi içinde önemli ve özgün bir yere sahip yegâne yapılardan biridir.

Kaynakça

Abûl-Farac, G. (1999). *Abu’l Farac Tarihi*. (çev. Ömer Rıza Doğrul). C.II, Ankara: TTK Basımevi.

Acun, H. (2010). Göynük Meryem Kadın Çeşmesi ve Bekâr (Girçık-Çıkçık-Gusülhane) Hamamı. *13. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat*

Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Ekim 2009), Denizli, ss. 1-10.

Ahmed Eflaki. (2006). *Arifin Menkıbeleri*, (çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Akalın, Ş. (1988). *Karatay Han'ın Mimari Tarihi İçinde Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akşit, A. (2002). Melike-İ Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11. Sayı, ss.239-245.

Aktaş, Y. (2015). II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyübîler Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/39, ss. 254-262.

Akyol, A. A. (2013). *Antalya Manavgat Kargı Han ve Hamamı Malzeme Analiz Raporu*, ss. 1-43.

Antalya Müzesi. *Kırkgöz Han Dosyası*.

Arık, F. Ş. (1999). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243). *Bellekten*, Cilt: LXIII., 236. Sayı, ss. 43-95.

Aytaç, İ. *Selçuklu Kervansarayları*

Bakırer, Ö. (2002). Anadolu Selçuklu mimarisinde Taşçı İşaretleri. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*. İzmir: Ege Üniversitesi, ss.59-69.

Bektaş, C. (1999). *Selçuklu Kervansarayları Korunmaları ve Kullanımları Üzerine Bir Öneri*. İstanbul: Yem Yayınevi.

Bilici, Z. K. (2007). Şarapsa (Serapsu) Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 393-401.

Bilici, Z. K. (2013). Kargı Han ve Hamamı Üzerine, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: XXII, 1. Sayı, ss.71-88.

Bilici, Z.K. (2018). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası*, C.I., Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı-Selçuklu Belediyesi, ss. 189-191.

- Bozer, R. (2007). Eğirdir Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 237-254.
- Bozer, R. (2009). Eğirdir Hanı kazı Çalışmalarının Ortaçağ Türk Sanatına Katkıları. *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (17-19 Ekim 2007, İzmir)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, ss.65-75.
- Burgu, Y. S. (2011). *Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubad ve Zamanı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Creswell, K. A. C. (1989). *A Short Account Of Early Muslim Architecture*, Allan James W. Aldershot (Rev. ed.), Cairo, ss. 201-214.
- Cunbur, M. (1996). Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı. *Erdem Aydın Sayılı Özel Sayısı-II*, Cilt:9, 26. Sayı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 585-620.
- Çakmak, Ş.-Ekinci H. Ali, vd. (2009). Susuz Han 2008 Yılı Çalışmaları. *Anmed (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni)*. 7. Sayı, Antalya: Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, ss. 184-188.
- Çakmakoğlu Kuru, A. (1999). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*, Ankara.
- Çam, N. (1993). Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız Motifi (Mühr-ü Süleyman). *Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 207-230.
- Çayırdağ, M. (1980). Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi. *Bellekten*, Cilt: XLIV, ss.271-278.
- Çayırdağ, M. (1982). Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri. *Türk Etnografya Dergisi*.1. Sayı7, ss.79-108.
- Çeken, M. (2005). *Hasankeyf (1991, 2001-2003 Yılı) Kazı Buluntusu Fırın Ve Atölyeleri İle Seramik Malzemeleri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2.
- Çeken, M. (2007). Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme-Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler. *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*. İstanbul, ss.13-24.

- Çiftçiöğlü, İ. (2013). Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadımlarla Evlilikleri. *Journal Of Word, Of Turks-Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, Cilt: V, I. Sayı, ss. 7-25.
- Demir, A. (1986). Kuruçeşme Hanı. *İlgi*. 47. Sayı, ss. 24-27.
- Demir, A. (1988). Kırkgöz Han. *İlgi*. 54. Sayı, İstanbul, ss. 17-20.
- Demir A. (1989). Çardak Hanı. *İlgi*. 58. Sayı, ss.20-23.
- Demirdal, S. (1968). *Bütünüyle Uluborlu*, İstanbul: Acar Matbaası.
- Demirtaş, G. (1979-80). *Antalya ve Çevresindeki Selçuklu Kervansarayları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Deniz, B. (2007). Ağzıkarahan. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.321-346.
- Denknalbant, A. (2004). *Anadolu Selçuklu Kervansarayları Köşk Mescitleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Denktaş, M. (2007). Karatay Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.360-379.
- Duggan, T.M.P. (2008). The Paintwork and Plaster on Evdir and Kırkgöz Hans by Antalya- and Some Implications Drawn Concerning the Original Appearance of 13th c. Seljuk State Buildings / Antalya Yakınlarında Evdir ve Kırkgöz Hanlarında Boyama Bezeme ve Sıva 13. Yüzyıl Selçuklu Devleti Binalarının Özgün Görünüşleri Üzerine Önergeler. *Adalya*. 11. Sayı, Antalya: Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, ss. 319-358.
- Durukan, A. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*, XXVII. Sayı, Ankara, ss. 15–36.
- Durukan, A. (2007). Aksaray Sultan Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 141-159.
- Duymaz, A. Ş. (1996). *Antalya-Isparta Yolu Üzerinde Yer Alan Anadolu Selçuklu Hanlarından "İncir Han"*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Duymaz, A. Ş. (2009). Uluborlu Alâeddin Camii. *Vakıflar Dergisi*, 32. Sayı, Ankara, ss.65-90.
- Edhem, (Eldem) H. (1982). *Kayseri Şehri*. (haz. Kemal Göde). Ankara.
- El-Ömerî, Şihadeddin b. Fazlullah (2014). *Mesâlikü'l Ebsâr, -Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Er Akan A.- S. Arslan Selçuk-F.Z. Çakıcı (2007). Antalya'daki Kırkgöz Han'ın Sonlu Elemanlar Yöntemi ile Deprem Analizi. *Yedinci Uluslararası İnşaat Mühendisliğinde Gelişmeler Kongresi (11-13 Ekim 2006)*.İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, ss.1-10,
- Eraşar, O. (2007). Emdir Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 419- 433.
- Erdem, M. (2012). Kırkgöz Hanı “Katkısız Bir Güzellik. *Arodergi (Antalya Rehberler Odası Dergisi)*. 9. Sayı, ss.10-20.
- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jhhunderts*, Cilt: I, Katalog-Text, Berlin.
- Erdmann, K.(1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jhhunderts*, Cilt: I, Katalog-Abbildungen, Berlin.
- Erdmann, K. (1966a). Selçuklu Kervansarayı. *Önasya Mecmuası*. (çev. Fügen Tunçdağ). 13. Sayı, İstanbul, ss.10-11.
- Erdmann, K. (1966b). Selçuklu Kervansarayı. *Önasya Mecmuası*. (çev. Fügen Tunçdağ). 14. Sayı, İstanbul, ss. 10-11.
- Erten, S.F. (1940). *Antalya Vilayeti Tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Grabar, O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu*, İstanbul.
- Gündoğdu, H.-A.A. Bayhan Vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Tokat.
- Güran, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanı Mimarisi*. Ankara: Vakıflar genel Müdürlüğü Yayınları.
- Hellenkemper, H.-F. Hild. (2004). *Tabula Imperi Byzantini Lykien und Pamphylien*, Teil 2, Wien.

http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf

<http://www.kirkgozhan.com/>

(<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=377197>) .

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=9>'da

İbn-İ B. (2014). *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye Selçukname*. (çev. Mürsel Öztürk). Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İlter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları*, Ankara: KGM Matbaası.

Karamağaralı, H. (1976). Kayseri'deki Hunad Câmiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22. Sayı, Ankara, ss. 199-245.

Karamağaralı, H. (1970). Anadolu Selçuklu Kervansarayları. *Önasya Mecmuası*. 61-62. Sayı, İstanbul, ss. 3-4.

Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara.

Köse, N. (1935). Hamidelinde Eski Eserler: Uluborlu kitabeleri. *Ün Dergisi*. Cilt: I, 13. Sayı, ss. 174-177.

Kunduracı, O. (2001). Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmaları-I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler*. Cilt: II, Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, ss. 53-59.

Kunduracı, O. (2002). Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine. *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Sempozyumu, (8-10 Nisan 2002)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ss. 537-551.

Kuyulu, İ. (1996a). Anadolu Selçuklu Kervansarayları İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme. *Sanat Tarihi Dergisi*. 8. Sayı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss. 51-79.

Kuyulu, İ. (1996b). Özbekistan ve Türkmenistan'da Bulunan Ortaçağ Kervansarayları Üzerine Gözlemler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 1. Sayı, İzmir, ss. 97-116.

Madran E.-N. Üreğen. (2006). *Antalya Turizminde Önemli Bir Potansiyel: Selçuklu Dönemi Hanları*.

- Merçil, E. (1980). *Kirman Selçukluları*, İstanbul.
- Önge, Y. (1995). *XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Arası Siyasi Münasebetler Üzerine (1175-1250). *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İzmir, ss. 427-448
- Özbek, Y. (2007). Tuzhisar Sultan Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.175-194
- Özergin, M. K. (1959). *Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları*. İstanbul Üniversitesi: Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özergin, M. K. (1965). Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*. Cilt: XV, 20. Sayı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, ss.141-170.
- Özkarıcı, M. (2007). Eshab-ı Kehf Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. Hakkı Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 437-450.
- Özkul Fındık, N. (2013). Artuklu-Eyyubi Dönemlerinde Hasankeyf'te Seramik Atölyeleri ve Üretimleri. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 30, 2. Sayı, ss.43-59.
- Pala, İ. (1980). Mühr-ü Süleyman. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, ss.524-526.
- Palaz Yıldırım, S. (2017). *II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri*, Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Peker, A. U. (2014). Anadolu'da Selçuklu Mimarisi ve Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Örneği. *Anadolu Selçuklu Uygarlığının İzinde*. (yayına haz. Baha Tanman). Kayseri: Büyükşehir Belediyesi, ss. 105-127.
- Pektaş, K. (2007). Çardak Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 161-173.
- Riefstahl M.R. (1931). *Turkish Architecture In Southwestern Anatolia*. Cambridge: Harvard University Press.

- Redford, S. (2009). The Inscription of the Kırkgöz Hanı and the Problem of Textual Transmission in Seljuk Anatolia. *Adalya*. 12. Sayı, Antalya: Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, ss. 347-360.
- Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidian, Pamphlyien, Kappadokien und Lykien*. Leipzig.
- Saral, R.Z. (2012). *Antalya-Burdur'da Yer alan Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân Olgusunun Gelişimi Ve Koruma Ölçeğinde Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Seçgin, N. (1997). *Tokat Ve İlçeleri Mimari Eserleri*. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Subaşı, Ö. (2016). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 13, 33. Sayı, ss. 384-401,
- Sunay, S. (2007). Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 255–272.
- Süer, T. (1975). *The Kırkgöz Han In Antalya*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, M. K. (2001). Tercan-Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri. *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları* (ed. Mustafa Denктаş-Yıldırım Özbek). Kayseri, ss. 509-536.
- Şaman Doğan, N. (1995). Karma Tipte Hanların Bir Çeşitlemesi Üzerine Görüşler. 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 299-308.
- Şenoğlu, M. B.-V. Ortaçeşme. (2016). Antalya'daki Selçuklu Dönemi Yapılarında Bahçe Mekânının Analizi. *Mediterranean Agricultural Sciences*. 29. Sayı , ss. 55-63.

- Taşkıran, Z.F. (1986). Antalya Çevresinde Yer alan Evdir Han ve Kırkgöz Han. *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri.*, Antalya: Antalya Valiliği Yayınları, ss. 21-29.
- Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. *Belleten*. Cilt: 10, Sayı: 39, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 471–496.
- Turan, O. (1953). Les Souverains Seldjoukides Et Leur Suiets Nonmusulman. *Studia Islamica*, 1. Sayı, ss. 65–100.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tükel Yavuz, A. (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları. *O. D. T. Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 2. Sayı, ss. 187-204.
- Tükel Yavuz, A. (1992). Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Arınma. *IX. Vakıf Haftası Kitabı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 253-284.
- Tükel Yavuz, A. (1995). Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi. *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*, (25-26 Nisan 1994). Konya, ss. 183-198.
- Tükel Yavuz, A. (1997). The Concepts That Shape Anatolian Seljuq Caravanserais. *Muqarnas*. XIV. Sayı, ss.80-95.
- Tükel Yavuz, A. (2012). Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Hamamlar. *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih, İmgelem*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, ss. 99-182.
- Ulusoy Binan, D. (2008). Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretlerinin Tanımlama, Belgeleme ve Değerlendirilmesi. *Geçmişten Geleceğe Su Yapılarında Taş (19-20 Aralık 2008)*. Antalya: Mimarlar Odası Yayınları, ss. 143-152.
- Ulusoy Binan D.-C. Binan. (2009). Ağzıkara Han Örneğinde Anadolu Selçuklu Dönemi Taşçı İşaretlerinin Belgelenmesi Üzerine Sistemik Bir Yaklaşım. *Adalya*,. 12. Sayı, , Antalya: Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, ss. 319-345.
- Uyumaz, E. (2001). Türkiye Selçuklu Sultanları Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri II*. Konya,.; Selçuk Üniversitesi Yayınları, ss. 397–422.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1927). *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*. Cilt 1; Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki kitabeler.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal*, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Tokat kitabeleri*. (yay. haz. Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu). Ankara: Türk Hava Kurumu Basım İşletmeciliği.
- Ünal, R. H. (1996). İncir Hanı 1993 Çalışmaları. *Sanat Tarihi Dergisi*. 8. Sayı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, .s.117-129.
- Ünal, R. H. (2007). İncir Han. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. (ed. H. Acun). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.305-319.
- Üreğen, N. (Nejat Üreğen Mim. Müh. İnş. San. Ve Tic. Ltd. Şti.). (2006-2009). *Kırkgöz Han Fotoğraf, Çizim ve Restorasyon Projeleri*.
- VGM Arşivi. *Kırkgöz Han Dosyası*.
- VGM Arşivi. *İncir Han Dosyası*.
- Yavaş, A. (2009). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tuvalet Mekânlarına Dair Bazı Notlar. *TUBAR*, XXV. Sayı, ss. 215-241.
- Yavaş, A. (2015). *Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddîn Ali'nin Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yetkin, S. K. (1962). Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri. *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi, 19-24 Ekim 1959*. Ankara, :TTK Yayınları, ss. 408-410.
- Yinanç, M. (2014). *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri, I-II*, Ankara: TTK Basımevi.
- Yurdasever, H. (2011). *Anadolu Selçuklu Hanlarından Kırkgöz Han'ın Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Extended Abstract

In this study, Kırkgöz Han located in Bıyıklı Village of Döşemealtı district of Antalya is introduced with new data. Han is the second stop after Evdir Han and located on the part of Antalya-,Istanbul road, which connects

the Mediterranean coast to İstanbul, where the destination is Antalya-Dinar through Burdur; and further on this road, there are Susuz and İncir Han.

The Han is in the group of “hans with same size courtyard and shelter” in the type of “mixed-use plan with closed area and courtyard”. The han evaluated by the researchers in the same group as Kuruçeşme Han is different from the mentioned han. Like Kargı Han, dating back to the period of Gıyaseddin Keyhüsrev II, the closed area was located on the north side of the courtyard. Consisting of a single mass, the structure has a rectangular plan measuring 65,50x52,70 m in a north-south direction on a sloping terrain: the courtyard with an approximate square shape and a rectangular closed area lying down through the direction of east-west.

The structure is supported by rectangular buttresses on the exterior facades and corners, while facade of the closed area ends with castellations on the top.

On the south facade axis, the crown gate being higher than the walls and exceeding the facade has a shingle at the bottom, a surrounding arch with a flat border at the top, a rectangular base starting at 0.50 m height on both sides located on a bare structure and columns with two-stage capitals. Three borders surrounding the door in the shape of “u” have different width. On both sides of the crown gate niche, instead of the niches we are used to seeing in many buildings, there is a bench with a dimension of 0,50x0,30 m, which is arranged like a seat as in the crown gate of Alanya Sarapsa Han.

The closed area’s crown gate located on the north of the court of porch is on the same axis as the courtyard crown gate and is simpler. The area extends through the east-west-direction having a single facade and a south-facing terrace. In the structure, there are two embrasures on both the east and west walls and air wells on the sharp barrel vault.

The most important part of the han is its inscription which has not been completely read until today. According to the inscription read completely by us, it was built by Gıyaseddin Keyhüsrev II for “*ismetü 'd-dünya ve 'd-din sitte melike*”. The sultan would build a building for someone he loved. In fact, the sultan’s most beloved wife among five wives, two Muslim and three Christian, was Gürcü Hatun, who later became a Muslim and joined the disciples of Mevlana. Considering that Gıyaseddin Keyhüsrev II was depicted together with Gürcü Hatun in the lion-sun relief located on both sides of İncir Han’s crown gate, it is more possible that it was built for Gürcü Hatun (Princess Tamara), who was the mother of Alaeddin Keykubad III, whom she assigned as the heir to the throne. One of the important qualities encountered in the inscription of the structure is Gıyaseddin Keyhüsrev II’s epithet “*tac-ı üla*” meaning the “first owner of crown,” which was not seen in any other inscription or coin. In addition, it is also important that the word “ribat” and a statement similar to the one in Derebucak Tol Han dated back to the period of Gıyaseddin Keyhüsrev II were mentioned in it: the statement that “all living creatures are welcomed” is not seen in any other caravansaries.

One of the important findings showing that the han is a sultan's structure is the kiosk masjid pillars located in the middle of the courtyard. The well located next to the southeast pillar indicates a water source related to the water-tank with a foundation in the middle of the pillars. During the excavations at Keyhüsrev Han built by Gıyaseddin Keyhüsrev II, there are also remains showing that there is a "kiosk masjid" in the middle of the courtyard. In this context, the number of the caravansaries with "kiosk masjid" in the middle of the courtyard reached to six along with Ağzıkarahan, Aksaray Sultan Han, Tuzhisarı Sultan Han and İshaklı Han.

Other new findings about the Han were found in the area to the west of the iwan. It is important that there is a channel through the direction of south-north on the west of the structure, and this channel has outlets on both sides. Additionally, there is a mudbrick stand in front of the channel to the north of the room. In the light of these architectural data, it can be assumed that the western space is a space that serves the wet volume - bathroom for singles - and that the adobe material space serves an organization added to the building as needed.

Another data related to the structure is the kiln that appeared in the southeast corner of the courtyard. According to the plan, the tile fragments found in the structure which is similar to the medieval furnaces indicate that it was an architectural organization added for the firing of the tiles used on the roof of the han.

There are various ideas of scientists about the toilets used in caravansaries. For the toilet room - the best example is found in Evdir Han - the only finding in the building is the rectangular open area seen on the lower wall of the third section from the north of the eastern porch and possibly closed during the restoration. This open area ends in one of the pillars on the eastern front. It is thought that the mentioned area was designed as a toilet with wooden structure.

In conclusion, the han is a unique example in Anatolian Seljuk Architecture with its inscription and architecture.